

De beeldvorming van Oost-Groningen

De betekenis van historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties & attitudes voor de representatie van Oost-Groningen in het Dagblad van het Noorden.

Student: Guus Doorn (S1275224)
Hoofdbegeleider: dr. P. Grootte
Tweede lezer: dr. T. Haartsen
Datum: 1 november 2007

Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Masteropleiding Culturele Geografie

Samenvatting

Media dragen bij aan de beeldvorming van een gebied. De identiteit van een regio wordt beïnvloed door de beelden die daarover in de media verschijnen. De regionale identiteit die gevormd wordt, bestaat uit drie fundamentele eigenschappen. Deze zijn de (*ruimtelijke*) kenmerken en *historische elementen* van een regio en *de sociale relaties en attitude* van de inwoners van een gebied. In dit onderzoek is bekeken wat de in de berichtgeving over stakingen in het *Dagblad van het Noorden* aanwezige historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes betekenen voor de representatie van Oost-Groningen. Daarvoor is de berichtgeving geanalyseerd van een recente staking die hier plaatsvond, namelijk de staking bij aardappelmeelconcern Avebe in 2005.

Uit de analyses is gebleken dat alle fundamentele eigenschappen van een regionale identiteit een betekenis hebben voor de representatie van Oost-Groningen. Een analyse van de berichtgeving heeft aangetoond dat vooral de betekenis van de *sociale relaties en attitude* van de bij de staking betrokken actoren van belang zijn voor de representatie van het gebied. De houding en de manier waarop de inwoners met elkaar omgaan wordt beïnvloed door de sociaal-economische omstandigheden die het gebied kent en gekend heeft. De inwoners worden daarbij neergezet als principieel, zakelijk, rationeel, strijdlustig en komen voor hun eigen belangen op. Ze zijn vol zelfvertrouwen als het over hun eigen situatie gaat, maar dat vertrouwen ontbreekt daar waar ze naar de sociaal-economische toekomst van hun regio kijken. Door de nuchterheid en sociaal-economisch moeilijke situatie waar ze zich in bevinden, hebben ze naast wroeging echter ook begrip voor elkaar. De *historische elementen* zijn ook van betekenis voor de representatie. Het gaat daarbij met name om de sociaal-economische historische elementen. De economische structuur en de verwevenheid van de landbouw en de industrie in het gebied zijn van betekenis voor de identiteit. De sociaal-economisch penibele situatie, werkloosheid, armoede, lage inkomens (van vooral boeren) en arbeidsomstandigheden komen evenzo terug in de berichtgeving. Deze pessimistische sociaal-economische beelden hebben weliswaar de overhand, maar er zijn ook beelden van vooruitgang en vertrouwen in een gunstige toekomst aanwezig. Verder zijn er cultureel-historische elementen in de berichtgeving aanwezig. Hiervan komt de sociaal-maatschappelijke dimensie, namelijk die van maatschappelijke en sociaal-economische tegenstellingen tussen boeren, werknemers en werkgevers, komt naar voren. Ook wordt de regio gerepresenteerd door historische personen en onderdrukking van arbeiders. Politieke historische elementen spelen in de berichtgeving geen rol.

Ten slotte dragen *ruimtelijke kenmerken* bij aan de identiteit. Het gaat daarbij niet om de ligging en het landschap van het gebied, maar om de gebiedsafbakening. Oost-Groningen wordt in de berichtgeving voornamelijk gerepresenteerd door de Veenkoloniën. Dit valt te verklaren door het feit dat de aardappelmeelindustrie voornamelijk gelokaliseerd is in de Veenkoloniën, een gebied met gunstige landbouwgrond voor aardappelteelt. Westerwolde en het Oldambt, gebieden waar de landbouwgrond daar minder gunstig voor is, spelen in de berichtgeving een minimale rol.

Concluderend kan gesteld worden dat de historische elementen, de ruimtelijke kenmerken en de sociale relaties en attitudes van de bij de staking aanwezige actoren van grote betekenis zijn voor de representatie van de regio Oost-Groningen, zij alle drie op een verschillende manier. De sociaal-economische tegenstellingen, omstandigheden en veranderingen in het gebied drukken daarbij in de hele berichtgeving een duidelijke stempel op de regionale identiteit van het gebied. De geschiedenis, ruimte en het gedrag van de inwoners zijn namelijk altijd beïnvloed door de sociaal-economische omstandigheden die het gebied nu kent en in de geschiedenis gekend heeft.

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeeronderzoek waarmee ik de Masteropleiding Culturele Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen zal afsluiten. Het onderwerp van dit onderzoek is niet zo maar uit de lucht komen vallen. Als geboren en getogen Groninger heb ik veel affiniteit met de in mijn ogen mooie provincie Groningen. Voor mijn reeds eerder afgeronde Masteropleiding Journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen schreef ik al eerder een scriptie over de berichtgeving van stakingen in Oost-Groningen in het *Dagblad van het Noorden*. De scriptie had toen het doel te onderzoeken wat de invloed is geweest van de veranderende journalistieke cultuur op de berichtgeving van stakingen in het *Nieuws- en Dagblad van het Noorden* gedurende de twintigste eeuw. Voor dit afstudeeronderzoek voor de Masteropleiding Culturele Geografie heb ik opnieuw naar de berichtgeving van stakingen in het *Dagblad van het Noorden* gekeken. Het onderzoek is nu echter gericht op de vraag op welke manier Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen in het *Dagblad van het Noorden* gerepresenteerd wordt.

In het voorwoord wil ik graag een aantal mensen bedanken die me tijdens mijn afstudeerperiode gemotiveerd hebben. Op de eerste plaats is dat mijn begeleider dr. Peter Groote. Ik kijk persoonlijk met een goed gevoel terug op de samenwerking die ik tijdens het uitvoeren van het onderzoek met hem heb gehad. De constructieve manier waarop dr. Peter Groote me begeleidt heeft, heeft me gedurende mijn afstudeerperiode gemotiveerd. Daar wil ik hem dank ook voor bedanken. Daarnaast gaat mijn dank uit naar de tweede lezer van mijn onderzoek, dr. Tialda Haartsen. Verder bedank ik ook mijn familie en vrienden voor de manier waarop zij mij tijdens het schrijven van mijn scriptie gestimuleerd hebben. Ik heb deze warme steun zeker gewaardeerd.

Tot slot rest mij u te zeggen dat ik hoop dat u deze scriptie met belangstelling zult lezen.

Guus Doorn

Inhoudsopgave

Figuren en tabellen	5
1. Theoretisch kader.....	9
1.1 Regionale identiteit.....	9
1.2 Representatie	10
2. Methoden en technieken	12
2.1 (Ruimtelijke) kenmerken van het gebied	12
2.1.1 Gebiedsafbakening en ligging.....	12
2.1.2 Landschap	13
2.2 Historische elementen.....	14
2.2.1 Sociaal-economische elementen	15
2.2.2 Cultureel-historische & politieke elementen	19
2.3 Sociale relaties en attitudes van bij de staking betrokken actoren.....	21
2.3.1 Principieel	21
2.3.2 Zakelijk	22
2.3.3 Rationeel	22
2.3.1 Sober	23
2.4 Analyseprogramma.....	24
3. Analyses	26
3.1 Analyse (ruimtelijke) kenmerken van het gebied	26
3.1.1 Ligging en landschap	26
3.1.2 Gebiedsafbakening.....	27
3.2 Analyse historische elementen van het gebied	28
3.2.1 Sociaal-economische elementen	29
3.2.2 Cultureel-historische en politieke elementen.....	32
3.3 Analyse sociale relaties & attitudes van bij de staking betrokken actoren...	35
3.3.1 Principieel	36
3.3.2 Zakelijk	39
3.3.3 Rationeel	41
3.3.4 Sober	43
Conclusie.....	47
Bronnen	51

Figuren en tabellen

Figuren

- Figuur 2.1: Ligging Oost-Groningen ten op zichte van Utrecht (Bron: Grote Bosatlas, 53^e editie).....12
- Figuur 2.2: Indeling provincie Groningen in regio's (Bron: Hartman, 1994).....13
- Figuur 2.3: Werkloosheid naar provincie, 2004 (Bron: CBS, Statistisch Jaarboek 2005)...17
- Figuur 2.4: Netto arbeidsparticipatie naar provincie, 2004 (Bron: CBS, Statistisch Jaarboek 2005)..... 17
- Figuur 2.5: Besteedbaar inkomen per inwoners in euro, per economisch geografisch gebied, 2003 (Bron: Grote Bosatlas, 53^e editie).....18
- Figuur 2.6: Aantal middelbaren en hoger opgeleiden als percentage van de totale bevolking van 15-64 jaar per economisch-geografisch gebied in 2003 (Bron: Grote Bosatlas, 53^e editie).....18
- Figuur 3.1: Boze boeren voeren actie bij Avebe (Bron: Harry Tielman, 2005).....34
- Figuur 3.2: Massaal toegestroomde stakende Avebe-medewerkers luisteren aandachtig naar FNV-bestuurders (Bron: Dennis Beek, 2005).....40
- Figuur 3.3: Stakers stemmen massaal in met voorstel FNV (Bron: Harry Tielman, 2005).45

Tabellen

- Tabel 2.1: Analysemodel voor onderzoek naar ruimtelijke kenmerken in berichtgeving van stakingen. 14
- Tabel 2.2: Procentuele verdeling van de beroepsbevolking in de provincie Groningen (Bron: Duyvendak, 2000/Arbeidsmarkt groningen.nl, 2007)..... 15
- Tabel 2.3: Werkloosheid als % van de beroepsbevolking (Bron: Arbeidsmarktgegevens vanaf 1970, Provincie Groningen, 2007)..... 18
- Tabel 2.4: Banengroei (banen van werknemers) in % (Bron: Arbeidsmarktgegevens vanaf 1970, Provincie Groningen, 2007)..... 18
- Tabel 2.5: Stembedrag (in procenten) bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 in Oost-Groningse gemeenten (Bron: NOS, 2006)..... 20
- Tabel 2.6: Analysemodel voor onderzoek naar historische elementen in berichtgeving van stakingen. 21
- Tabel 2.7: Analysemodel voor onderzoek naar sociale relaties en attitudes van bij de staking betrokken actoren in de berichtgeving van stakingen. 24
- Tabel 2.8: Analyserapportage uit Nudist N4 van de subcategorie 'historische personen'.. 25
- Tabel 3.1: Resultaten analyse voor onderzoek naar ruimtelijke kenmerken in berichtgeving van stakingen. 26
- Tabel 3.2: Resultaten analyse voor onderzoek naar historische elementen in berichtgeving van stakingen. 28
- Tabel 3.3: Resultaten analyse voor onderzoek naar sociale relaties en attitudes bij de bij staking betrokken actoren in berichtgeving van stakingen. 35

Inleiding

Oost-Groningen gold een groot deel van de twintigste eeuw als één van de armste gebieden van Nederland met een buitenproportionele hoge werkloosheid. Het gebied is de afgelopen eeuwen voor velen te boek komen te staan als een communistisch stukje Nederland. Jarenlang hadden socialistische en communistische partijen het hier volgens Hoekman (1985) voor het zeggen. De sociaaleconomische achtergrond van het gebied is één van de oorzaken die ten grondslag liggen aan het ontstaan van dit Noordelijke rode bolwerk. De landbouw en de daaraan verwante industrie waren jarenlang de belangrijkste peilers van de Oost-Groningse industrie. Tussen de werknemers (fabriek- en landarbeiders) en werkgevers (boeren en fabrikanten) in deze economische sectoren bestond veel wederzijds onbegrip. De verschillen in Oost-Groningen tussen deze twee partijen waren zowel in rijkdom, zeggenschap als macht behoorlijk groot (Westerman, 1999). De verschillen werden versterkt doordat de economische structuur van het gebied steeds zwakker is geworden. De werkgelegenheid bleek in de loop van de twintigste eeuw namelijk te afhankelijk te zijn geworden van de landbouw en de daaraan verwante industrieën. Door concurrentie en (Europese) schaalvergroting heeft de agrarische sector, en daarmee ook de werkgelegenheid in deze sector, continu onder druk gestaan. Mede daardoor bestaat het beeld dat Oost-Groningen de afgelopen eeuw veel armoede en een hoge werkloosheid heeft gekend, wat de populariteit van het socialisme en communisme heeft bevorderd. Al stakend, vaak met steun van de vakbonden en/of de communistische partij, vroegen de arbeiders regelmatig om betere werk- en leefomstandigheden en lonen. Soms lagen fabrieken, voornamelijk in de strokarton- en aardappelmeelindustrie, daarbij wekenlang stil (Boertjens, 1991).

De sociaaleconomische en cultuurhistorische geschiedenis van Oost-Groningen van de twintigste eeuw lijkt nog steeds invloed te hebben op de huidige regionale identiteit van Oost-Groningen. Met deze *regionale identiteit* bedoelt Paasi (2003) het proces waarbinnen een regio geïnstitutionaliseerd wordt. Dit proces zou bestaan uit de productie van territoriale grenzen, symbolen en instituten. Deze productie vindt plaats door discoursen, handelingen en rituelen. Met de regionale identiteit wordt ook wel het regionale bewustzijn bedoeld. Deze drukt de identificatie uit die mensen hebben met de institutionele handelingen, discoursen en symbolen die deel uitmaken van het proces dat regio wordt genoemd. Voorbeelden van deze symbolen kunnen ideeën over de natuur, de bebouwde omgeving, de dialecten, de economische neergang, eventuele centrum-periferie relaties, een marginalisatie, de stereotype beelden over de omgeving, de geschiedenis van de regio en de cultuur of etniciteit van de regio zijn. De elementen worden in een context geplaatst van handelingen, rituelen en discoursen, die samen de regionale identiteit vormen. Simon (2004) spreekt in dit verband over een streekidentiteit. Streekidentiteiten zijn dynamisch en aan veranderingen onderhevig. Zij stelt dat streekidentiteiten verankerd zijn in de *geschiedenis* van een gebied, de *ruimtelijke* kenmerken van een gebied en de *sociale relaties en attitudes van bij de staking betrokken actoren* in een gebied.

De handelingen, rituelen en discoursen die samen een regionale identiteit vormen hebben een grote invloed op de manier waarop er naar buiten toe over een gebied gecommuniceerd wordt. Ze beïnvloeden daarmee de beeldvorming van een regio. De regio wordt op een bepaalde manier gerepresenteerd. Volgens Holloway en Hubbard (2001) worden beelden steeds massaler geproduceerd door de verschillende media, zoals televisie, film en geschriften. Hierdoor kan op een steeds grotere schaal informatie op een selectieve manier bij het publiek terechtkomen. Beelden van

ontvangers kunnen door de media gereproduceerd worden. De regionale identiteit van een gebied hangt samen met de representaties die er van een gebied bestaan. Volgens Simon (2004) krijgt de identiteit van een streek of regio pas betekenis als erover wordt gecommuniceerd. De media spelen een belangrijke rol bij het tot stand komen van een regionale identiteit.

Media hebben tegenwoordig een steeds groter bereik en zijn op deze manier belangrijk voor het imago en de representatie van een gebied (Mercile, 2003). Dat geldt daarbij ook voor de representatie van Oost-Groningen. Kranten hebben de afgelopen eeuw menigmaal bericht over de stakingen, onrust, onvrede en luidruchtige protesten onder de Oost-Groningse bevolking. Het *Dagblad van het Noorden (DvhN)* is één van deze kranten. Het *DvhN* geldt in Groningen als een invloedrijke krant die in de provincie Groningen zelf geschreven en gemaakt wordt. De krant is in 1888 ontstaan vanuit een burgerlijk-liberaal ideaal en gold wat dat betreft als een redelijk gematigde krant. Het ochtendblad geldt sinds haar oprichting als een krant met een grote continuïteit en stelt midden in de Groninger samenleving te staan en daardoor goed aan te voelen wat er in de Oost-Groninger samenleving leeft (Tammeling, 1988). Daarbij heeft de krant regionaal gezien een behoorlijk aanzien en wordt het door een groot deel van de bevolking gelezen. Stakingen in Oost-Groningen hebben gedurende de twintigste eeuw een groot aantal keren de sociaal-economische verhoudingen van de regio beïnvloed en daarmee het nieuws in het *DvhN* gehaald. Onderzoek voor mijn scriptie Journalistiek heeft aangetoond dat stakingen zowel sociale, economische, culturele, historische als ruimtelijke aspecten hebben (Doorn, 2007). De regio zal bij een staking dus gerepresenteerd worden door middel van nieuwsberichten die vanuit verschillende perspectieven geschreven zijn. De berichtgeving van de krant over de vele stakingen in de twintigste eeuw heeft daarmee ongetwijfeld in enige mate bijgedragen aan de representatie van Oost-Groningen. Bij een staking komen er nogal wat emoties los en ook dat maakt het boeiend om de beeldvorming en representatie van Oost-Groningen in het *DvhN* onder de loep te nemen. Juist bij een emotionele gebeurtenis als een staking is het interessant om te onderzoeken wat de representatie van Oost-Groningen is in een regionale krant.

Er vanuit gaande dat de media met het brengen van *representaties* van een gebied bijdragen aan een bepaalde regionale identiteit van een gebied én dat de *regionale identiteit* volgens Simon (2004) verankerd is in de geschiedenis van een gebied, de ruimtelijke kenmerken van een gebied en de sociale relaties en attitudes van actoren in een gebied, is de onderzoeksvraag van dit onderzoek als volgt:

Wat betekenen de in de berichtgeving over stakingen in het Dagblad van het Noorden aanwezige historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes van de bij de staking aanwezige actoren voor de representatie van Oost-Groningen?

De staking die onderworpen wordt aan een analyse om te onderzoeken hoe Oost-Groningen in het *DvhN* gerepresenteerd wordt, is de staking die begon op 18 september 2005. Dit is één van de meest recente stakingen die Oost-Groningen de laatste jaren heeft meegemaakt in de aardappelmeelsector, die samen met de strokartonindustrie de industrietak is die op zowel sociaaleconomisch als op cultuurhistorisch gebied diep in de Oost-Groningse samenleving geworteld is. De staking is uitvoerig in de berichtgeving van het *DvhN* aan bod gekomen. Werknemers van aardappelzetmeelconcern Avebe in Foxhol legden op 18 september hun werk neer. Met de staking

wilden de werknemers een beter sociaal plan afdwingen voor de werknemers, die het slachtoffer zouden worden van een reorganisatie bij het aardappelmeelconcern. De stakers werden gesteund door FNV Bondgenoten onder leiding van de Groningse Anja Dijkman. Volgens de bond waren acties onvermijdelijk geworden. Avebe zei genoodzaakt te zijn tot een reorganisatie vanwege een verwachte afname van Europese subsidies en de heftige concurrentie. Op 19 september breidde de staking zich uit naar het zusterbedrijf van Avebe in Veendam, DWM, en later volgden ook nog andere vestigingen. Een paar dagen later mengden ook de boeren, die belangen hadden in het coöperatieve Avebe, zich in de staking. Zij vonden dat de gevolgen van de staking voor de boeren ernstig werden onderschat en kwamen luidruchtig voor hun eigen belangen op. De staking duurde uiteindelijk drie weken. De directie van Avebe, die een kortgeding tegen FNV Bondgenoten verloor om de staking te stoppen, en land- en tuinbouworganisatie LTO vreesden voor de schade van de staking. Na een akkoord bleek deze vrees gegrond. Zowel de boeren als Avebe leden miljoenen euro's schade. Bij Avebe liet dat diepe sporen na. Een aantal directieleden moest noodgedwongen opstappen en Avebe verloor door de staking enkele afnemers. De werknemers waren uiteindelijk tevreden. Zij hadden een beter sociaal akkoord weten af te dwingen (Beurs.nl, 2005).

Voordat in dit onderzoek de analyses van de berichtgeving in het *Dagblad van het Noorden* van de staking bij Avebe in 2005 aan de orde komen, zal er in hoofdstuk 1 stil worden gestaan bij de begrippen en theorie die ten grondslag liggen aan dit onderzoek. Zo zal duidelijk worden gemaakt wat ondermeer een regio, regionale identiteit, identiteit van een regio en representatie van een regio precies inhouden en hoe deze tot stand komen. Ook zal de relatie van deze begrippen met de media uitvoerig aan bod komen. Vervolgens zal in hoofdstuk 2 worden ingegaan op de methoden en technieken van dit onderzoek en met name op het analysemodel van deze scriptie. De *ruimtelijke* kenmerken van Oost-Groningen, de *historische elementen* van deze streek en de *sociale relaties en attitudes* van de inwoners van het gebied zullen ten grondslag liggen aan dit model. In hoofdstuk 3 zal de analyse van de berichtgeving van de staking in 2005 ruimschoots voor het voetlicht worden gebracht. Daarna zal de conclusie van dit onderzoek volgen.

1. Theoretisch kader

De begrippen *regionale identiteit* en *representatie* spelen een prominente rol bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag, zoals deze in de inleiding geformuleerd is. Het is dan ook belangrijk om allereerst vast te stellen wat precies onder een regionale identiteit en een representatie verstaan wordt. Dat zal in dit hoofdstuk dan ook gebeuren.

1.1 Regionale identiteit

Voordat uiteengezet wordt wat een regionale identiteit precies is, moet de betekenis van het begrip regio uitgelegd worden. Een *regio* is een plaats, een aantal plaatsen of ruimte die door collectieve sociale eigenschappen een specifieke regionale eenheid en identiteit vormt (Paasi, 2002). Een plaats is daarbij een ruimte die een bepaalde betekenis heeft. John Agnew (1987) stelt dat een plaats drie fundamentele aspecten kent. Een plaats heeft volgens hem een bepaalde location, locale en een *sense of place*. Met *location* bedoelt hij dat een plaats een locatie heeft, dus ergens in de ruimte moet liggen. Met *locale* duidt hij erop dat een plaats een bepaald materieel knooppunt is voor en van sociale relaties. Het gaat daarbij om de actuele vorm van de plaats. Een *sense of place* van een plaats is de persoonlijke en emotionele binding die iemand met een plaats heeft. Plaatsen lijken daarmee sociaal geconstrueerd te zijn. Cresswell (2005) stelt dan ook dat plaatsen zowel qua fysieke vorm als qua betekenis door mensen zijn gemaakt.

Een regio wordt buiten de wetenschap vaak gezien als een praktisch gegeven. Een regio is daarbij een vastgelegde ruimtelijke unit die nodig is om statistische of politiek praktische redenen. Regio's worden in de wetenschap en dan vooral in de (kritische) geografie echter vooral gezien als een *sociale constructie*. Een regio is dus door toedoen van menselijk doen en denken ontstaan en is gebaseerd op macht en kennis. Regio's, haar grenzen, symbolen en instituten zijn volgens Paasi (2002) niet de resultaten van autonome en evolutionaire processen, maar zijn te beschouwen als een voortdurende strijd over de betekenissen die te maken hebben met ruimte, representatie, democratie en welvaart. De grenzen van een regio liggen daardoor ook niet vast, maar er wordt continu over gediscussieerd vanwege de grote sociale, culturele, politieke en economische belangen die de grenzen hebben (Massey, 1995).

Volgens Paasi (2003) is de *regionale identiteit* een interpretatie van het proces waarin een regio geïnstitutionaliseerd wordt. Dit proces zou bestaan uit de productie van territoriale grenzen, symbolen en instituten. Deze productie vindt plaats door discourses, handelingen en rituelen. Paasi maakt overigens een duidelijk onderscheid tussen de *regionale identiteit* (het regionaal bewustzijn) en de *identiteit van een regio*. Deze laatste term is aan te duiden als de kenmerken van de mensen, de cultuur en de natuur die de wetenschap, politiek, regionale marketing gebruiken in de discourses en classificaties om de ene regio van de andere regio te onderscheiden. Een groep mensen of een bepaalde ruimte kunnen op deze manier gesymboliseerd worden. Het regionale bewustzijn (dus de regionale identiteit) drukt meer de identificatie van mensen uit met die institutionele vaardigheden, discourses en symbolen die deel uitmaken van het proces dat een regio wordt genoemd. Voorbeelden van deze symbolen kunnen ideeën over de natuur, de bebouwde omgeving, de dialecten, de economische neergang, eventuele centrum-periferie relaties, een marginalisatie, de stereotype beelden over de omgeving, de geschiedenis van de regio en de cultuur of etniciteit van de

regio zijn. Deze elementen worden in een context geplaatst van vaardigheden, rituelen en discoursen, die samen de regionale identiteit vormen.

Betekeningen en waarden die mensen toekennen aan een streek of regio worden respectievelijk streekidentiteit en regionale identiteit genoemd. Volgens Simon (2005) heeft een streekidentiteit een aantal fundamentele aspecten. Op de eerste plaats stelt ze dat streekidentiteiten *sociale constructies* zijn. Er wordt uitgegaan van het feit dat identiteiten, dus ook regionale identiteiten, door mensen worden toegekend. Ze verwijzen daarbij naar de beelden, ervaringen en gevoelens die mensen van een gebied hebben. Op de tweede plaats stelt Simon (2005) dat streekidentiteiten gelieerd zijn aan *sociale relaties* en daarmee ‘acts of power’ zijn. Omdat een dergelijke identiteit geconstrueerd of geproduceerd is door actoren, liggen regionale identiteiten verankerd in sociale relaties. Dit betekent ook dat een regio of streek op één moment meerdere identiteiten kan kennen. De ene actor is echter dominanter dan de ander. Dit kan er voor zorgen er bepaalde ideeën over een regio domineren over andere ideeën. De machtsverhoudingen tussen de actoren bepaalt welke identiteit dominant is. Daarmee is de streekidentiteit een resultaat van ‘acts of power’ (Simon, 2005). Op de derde plaats wordt een streekidentiteit opgehangen aan de *kenmerken van een gebied*. Voorbeelden van deze kenmerken (of ‘identity markers’) zijn landschapskenmerken, historische gebeurtenissen, tradities en symbolische kenmerken. De eerder genoemde acts of power spelen hier ook een rol van betekenis. Actoren met meer macht bepalen namelijk vooral welke aan welke kenmerken van een gebied de identiteit wordt opgehangen. Op de vierde plaats blijkt het dat de streekidentiteit *verankerd is in het verleden*. Actoren hangen de identiteit van een regio of streek namelijk op aan de bestaande kenmerken, die al bekend zijn. De geschiedenis van een gebied speelt daardoor een belangrijke rol bij de vorming van een identiteit. Ten slotte zijn streekidentiteiten *dynamisch*. De machtsbalans tussen de actoren kan immers veranderen, er kunnen nieuwe machtsfactoren in een regio binnenkomen en de doelstellingen van de actoren kunnen veranderen.

Simon (2005) stelt dus dat de regionale identiteit een sociale constructie is die dynamisch is en continu onderhevig is aan veranderingen. De regionale identiteit is daarbij verankerd in de (*ruimtelijke*) kenmerken van een gebied, de *geschiedenis* van het gebied en in de *sociale relaties en houding* van actoren van een gebied.

1.2 Representatie

Plaatsen en regio's zijn zoals gezegd sociale constructies, ook wel sociale representaties of kortweg representaties genoemd. Volgens Holloway en Hubbard (2001) zijn *representaties* manieren waarop betekenissen en beelden worden gevormd en gecommuniceerd. Representaties dragen een betekenis en brengen informatie over, omdat mensen met elkaar communiceren en informatie overdragen door middel van bepaalde signalen. Een representatie bestaat uit twee elementen. Hierbij gaat het om een mentaal deel en een taalkundig deel. Mentale representaties gaan over de ontwikkeling van gedachten over mensen, objecten, gebeurtenissen en bepaalde ideeën. Op deze manier kan de wereld betekenis krijgen. Pas als er over dit mentale deel van een representatie gecommuniceerd wordt, krijgt deze een betekenis en is er sprake van een taal. Een taal is onmisbaar bij het uitspreken of uiten van een betekenis (Simon, 2005).

Een representatie gebruikt volgens Holloway en Hubbard (2001) een systeem van tekens die betekenissen uitdrukken en creëren. Deze tekens zijn terug te vinden in teksten, geluiden en

voorwerpen. Ze zijn als het ware een medium waardoor gedachten, gevoelens en ideeën worden verbeeld. Representaties via deze tekens en symbolen zijn dan ook van groot belang in de productie en reproductie van een regionale identiteit (Simon, 2005). Door de visualisatie of beschrijving van een regio krijgen de lezers van een krant of de bezoekers van een museum bepaalde beelden over een regio. Daardoor kennen ze een regio een bepaalde identiteit toe. Er ontstaat daardoor een bepaalde beeldvorming over een gebied. Het imago van een gebied komt tot stand door het proces van beeldvorming. De manier waarop er overigens naar de beelden wordt gekeken is ondermeer afhankelijk van de leeftijd, sociale klasse, geslacht en opleiding van de ontvanger van de beelden. Representaties van plaatsen of regio's kunnen daarbij de ervaringen met en het gedrag van mensen in een regio beïnvloeden (Holloway en Hubbard, 2001). Omdat niet iedereen dezelfde beelden voorgeschoteld krijgt en daardoor een regio op een andere manier kan ervaren, kan een regio op verschillende manieren gerepresenteerd worden en verschillende identiteiten toegekend krijgen.

Volgens Holloway en Hubbard (2001) worden beelden steeds massaler geproduceerd door de verschillende media, zoals televisie, film en geschriften. Beelden over een regio kunnen door het immens grote bereik van veel massamedia een groot publiek bereiken. Beelden van ontvangers kunnen door de media gereproduceerd worden. *Regionale* identiteiten worden daarmee ook steeds meer *geproduceerd en gereproduceerd* door de media. Media met bepaalde belangen bij een regio kunnen een regio op een dusdanig selectieve manier in beeld brengen, dat er een selectieve regionale identiteit ontstaat. De actoren die betrokken zijn bij het produceren of reproduceren van een regionale identiteit hebben veel macht en een grote invloed bij de vorming van een regionale identiteit. Wat dat betreft bestaat er een belangrijke relatie tussen communicatie en een identiteitstoekenning (Simon, 2005). Mensen creëren de regionale identiteit afhankelijk van de informatie die zij van verschillende bronnen ontvangen. De beelden die een actor toekent aan een regio heeft deze vaak verkregen via een massamedium. De rol van de massamedia in dit proces is dan ook cruciaal. De via een dergelijk medium verspreide informatie kan niet altijd en door iedereen gecheckt worden (Avraham, 2000). De beelden die op deze manier over een regio de ether of markt op komen kunnen zo een eigen leven gaan leiden. Beelden, imago's of identiteiten hoeven daarmee niet altijd een realistische representatie van de werkelijkheid te zijn. De media kunnen een belangrijke rol spelen bij het ontstaan, bestaan en stimuleren van dergelijke sociale constructies. Omdat ook de regionale identiteit een sociale constructie is, speelt de media bij het ontstaan van de identiteit een grote rol. In een tijd waarin van media verwacht wordt om snel en dynamisch te zijn met het brengen van het nieuws, kan de berichtgeving grote veranderingen ten gevolge hebben voor het imago en de beeldvorming van een regio (Doorn, 2007).

2. Methoden en technieken

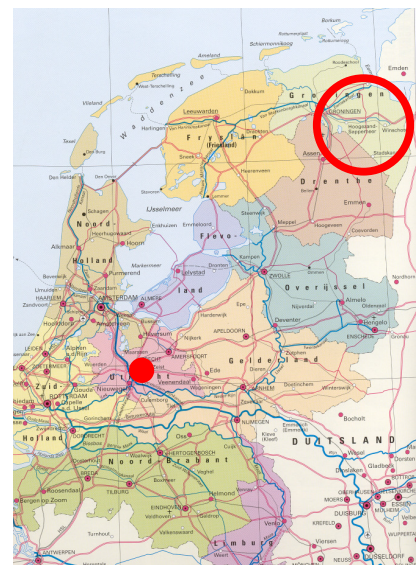
In deze scriptie zal onderzocht worden wat de in de berichtgeving over stakingen in het *Dagblad van het Noorden* aanwezige historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes van de bij de staking aanwezige actoren betekenen voor de *representatie* van Oost-Groningen. Hiervoor zal een analyse plaatsvinden van de berichtgeving van de staking die Avebe in 2005 trof. De gehele berichtgeving van het *DvhN* zal hiervoor onder de loep worden genomen. Het gaat hierbij in totaal om zevenendertig nieuwsberichten en zeven foto's. De analyses vinden plaats aan de hand van het digitale analyseprogramma Nudist N4. Het gebruik van dit computerprogramma zal aan het einde van dit hoofdstuk worden toegelicht.

De analyses van de berichtgeving vinden plaats aan de hand van drie fundamentele kenmerken die de (regionale) streekidentiteit dragen, zoals Simon (2004) deze in haar onderzoek naar voren brengt. Zoals in het vorige hoofdstuk beschreven werd, stelt zij dat een regionale identiteit dynamisch is en opgehangen kan worden aan de *sociale relaties en attitude* binnen en *geschiedenis* en *ruimtelijke kenmerken* van een gebied. Deze fundamentele kenmerken zijn, volgens het onderzoek dat ik voor mijn Masterthesis Journalistiek uitvoerde (2007), ook drie belangrijke dimensies van de regionale identiteit van Oost-Groningen, zoals deze vaak vanuit het lekendiscours wordt toegekend. De sociaaleconomische, cultuurhistorische en politieke *geschiedenis* van het gebied, de *ruimtelijke kenmerken* van het gebied en de *attitudes* van en *sociale relaties* tussen de inwoners van Oost-Groningen hebben altijd een grote invloed gehad op de beelden die over Oost-Groningen bestaan (Doorn, 2007). In deze scriptie zal daarom bekeken worden wat de betekenis van de geschiedenis, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes is voor de representatie van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen. Het analysemodel waarmee het onderzoek plaatsvindt en dat in dit hoofdstuk beschreven staat, is dan ook opgebouwd aan de hand van de drie genoemde fundamentele kenmerken van regionale identiteit en toegespitst op de geschiedenis van Oost-Groningen, de ruimtelijke kenmerken van Oost-Groningen en de attitudes en sociaal relaties van de inwoners van Oost-Groningen.

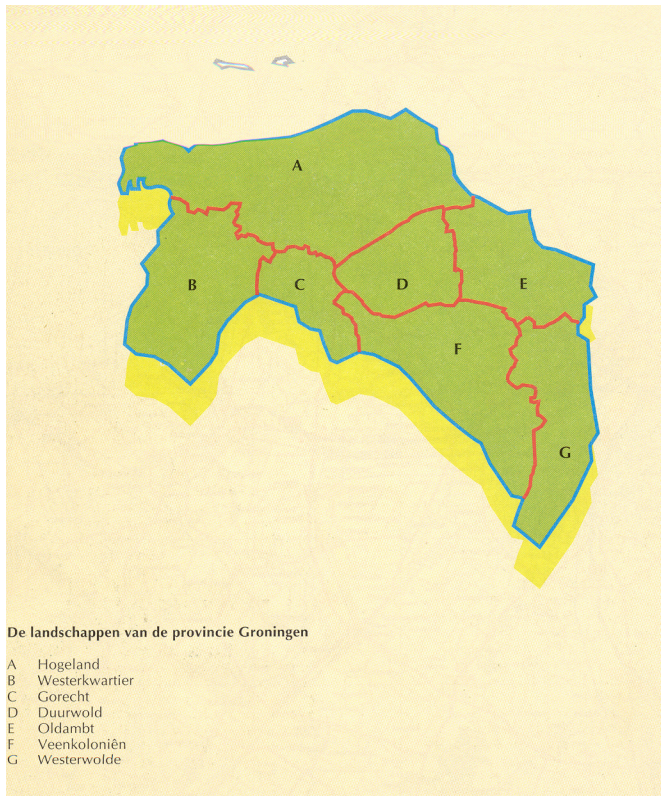
2.1 (Ruimtelijke) kenmerken van het gebied

2.1.1 Gebiedsafbakening en ligging

Bij de analyse zal op de eerste plaats gekeken worden naar de ruimtelijke kenmerken van de regio Oost-Groningen. De regio maakt deel uit van de provincie Groningen. De provincie Groningen ligt in het uiterste noorden van Nederland, op ongeveer tweehonderd kilometer afstand van Utrecht (figuur 2.1) In de provincie woonden op 1 januari 2007 573.923 mensen (Provincie Groningen, 2007). Het provinciebestuur van Groningen heeft haar gebied in vier delen ingedeeld (Noord, Oost, West en Centraal). Het oostelijk deel van de provincie beslaat het Oldambt, de Veenkoloniën en Westerwolde (figuur 2.2). De provincie en Oost-Groningen in het bijzonder hebben nog steeds te maken met het hardnekkige cliché dat Groningen het Siberië van

Figuur 2.1: Ligging Oost-Groningen ten op zichte van Utrecht. (Bron: Grote Bosatlas, 53e editie)

Figuur 2.2: Indeling provincie Groningen in regio's (Bron:Hartman, 1994).

Nederland zou zijn. Volgens Van Meurs (2006) wordt hiermee bedoeld dat Groningen nog vaak wordt gezien als een afgelegen, leeg, kaal en koud gebied. Hoewel Oost-Groningen weliswaar wordt gekenmerkt door een vlak en open landschap, komen er in Oost-Groningen toch verschillende landschapstypes voor.

2.1.2 Landschap

Op de eerste plaats liggen er in het Oldambt grootschalige en open polders. Het gebied geldt als het meest weidse polderland van Nederland (Schroor en Meiring, 2007). De kavelgrootte in het zeekleigebied is gemiddeld 20 hectare. Het zijn in het Oldambt voornamelijk uitgestrekte open vlakten die het karakteristieke landschapsbeeld bepalen. De verspreide boerderijen in het gebied doorbreken dit weidse uitzicht (Hartman, 2004). De boerderijen zijn daarbij bijna net zo groot en imponerend als de omliggende polders. De nederzettingen die nu in de kern van het

Oldambt vormen lagen oorspronkelijk aan de rand ervan. Ze werden door het dalende veenland en het oprukkende water van hun oorspronkelijke plaats verdreven. Het huidige Oldambt is in feite het randgebied van de voormalige Dollard (Schroor en Meiring, 2007). Door alle zeeafzettingen wordt het Oldambt overheerst door de kleigronden. In de nederzettingenpatronen in het gebied is echter wel een duidelijke tweedeling te zien. In het oosten van het gebied liggen de dorpen vooral op hoger gelegen zandruggen. In het westen van het Oldambt zijn er veel dorpen op en rondom terpen gebouwd (Hartman, 2004).

Op de tweede plaats liggen er karakteristieke veenontginningsgronden in Oost-Groningen. Deze veenkoloniën zijn een vlak gebied dat vrijwel uitsluitend gebruikt wordt voor akkerland. Het geldt voor veel niet-Groningers vaak als het meest karakteristieke van Groningen. De grote aardappelvelden en aardappelverwerkingsbedrijven van de provincie Groningen liggen vooral in dit deel van Oost-Groningen. De economische ontwikkelingen die het gebied op het gebied de afgelopen eeuwen heeft doorgemaakt, zijn nu nog steeds goed terug te vinden in het landschap. De vervening, de scheepvaart, akkerbouw en industrie hebben namelijk allemaal zo hun sporen achtergelaten in het landschap (Schroor en Meiring, 2007). Zo liggen de dorpen in dit gebied als een lint langs de uitgegraven kanalen in het landschap. Het ontginningslandschap heeft daarbij een mathematisch karakter. De bebouwing ligt vaak haaks op de doorgaande wegen en de boerderijen zijn vaak op regelmatige afstand van elkaar gelegen. In het gebied hebben vooral systematische en grootschalige ontginningen plaatsgevonden. In het landschap liggen daardoor rechtlijnige en strakke

patronen (Hartman, 2004). Het landschap is daardoor als grootschalig, open en leeg te beschrijven (Schroor en Meiering, 2007).

Ten slotte ligt er in Westerwolde, het zuidoosten van de provincie Groningen, nog een heide- en randveenontginningslandschap. In vergelijking met andere delen van Oost-Groningen vindt men in Westerwolde relatief weinig streek-, lint- en terpdorpen. In Westerwolde vond van oudsher veel bewoning plaats in esdorpen (Hartman, 2004). Veel van deze esdorpen lagen oorspronkelijk aan de oevers van de Ruiten Aa. Door de schaalvergroting in de landbouw in het gebied heeft deze beek haar oorspronkelijke meanderende vorm verloren en werd deze gekanaliseerd. Omdat de natuurlijke waarde van het gebied de laatste jaren steeds meer erkend is, bestaan er momenteel plannen om de beek weer terug te brengen in haar oorspronkelijke meanderende staat. Natuurorganisaties als het Groninger Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten zijn volop bezig met natuurontwikkeling in het groene Westerwolde (Schroor en Meiering, 2007). Hoewel Westerwolde weliswaar redelijk vlak en open is, wordt het gekenmerkt door de aanwezigheid van beekdalen en bossen. Ondanks het feit dat er veel ruilverkaveling in het gebied heeft plaatsgevonden, is Westerwolde qua landschap veel afwisselender dan het Oldambt en de Veenkoloniën. (Hartman, 2004).

Uit de hier beschreven ruimtelijk kenmerken van het gebied volgt het onderzoeksmodel zoals dat beschreven staat in tabel 2.1. De ruimtelijke kenmerken van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen in het *Dagblad van het Noorden* zullen aan de hand van deze tabel geanalyseerd worden.

Ruimtelijke kenmerken	
<i>Gebiedsafbakening Oost-Groningen:</i>	
	Westerwolde
	Oldambt
	Veenkoloniën
<i>Ligging Oost-Groningen:</i>	
	Ver weg van de rest van Nederland
	Siberië van Nederland
<i>Landschap Oost-Groningen:</i>	
	Open en uitgestrekte polders
	Leeg en kaal gebied
	Akkers
	Bosrijk
	Mathematische verkaveling
	Esdorpen
	Lintdorpen
	Terpdorpen
	Vrijstaande boerderijen
	Saai
	Mooi

Tabel 2.1: Analysemodel voor onderzoek naar ruimtelijke kenmerken in berichtgeving van stakingen.

2.2 Historische elementen

Op de tweede plaats wordt de geschiedenis van Oost-Groningen bij de analyse van de berichtgeving betrokken. Het gaat hierbij om de sociaal-economische, cultureel-historische en politieke geschiedenis van het gebied. Bij de cultureel-historische elementen van Oost-Groningen zal in dit

onderzoek overigens de aandacht uit gaan naar de maatschappelijke en sociale dimensie van de cultureel-historische geschiedenis. De cultureel-historische landschappelijke elementen (en het cultureel-historisch erfgoed) van het gebied zullen bij de (ruimtelijke) kenmerken van het onderzoek aan de orde komen, zoals deze in de vorige paragraaf zijn beschreven.

2.2.1 Sociaal-economische elementen

De sociaal-economische geschiedenis van Oost-Groningen is nauw verbonden met de landbouw. Het gebied is economisch gezien lange tijd een *agrarische kernzone* van Nederland geweest. De regio, en het Oldambt in het bijzonder, werd ook wel ‘de graanrepubliek’ van Europa genoemd. In het Oldambt werden namelijk hectares vol graan verbouwd (Westerman, 1999). In de streek vormde de akkerbouw de hoofdbron van het bestaan. Een zesde deel van de beroepsbevolking was aan het einde van de negentiende eeuw boer, de helft was landarbeider en het overige derde deel van de beroepsbevolking werkte in ambachtelijke en verzorgende bedrijven. Vanaf 1860 bezorgden de stijgende hoge graanprijzen en de vergrote afzet in het geïndustrialiseerde Engeland grote rijkdommen voor het gebied. De bedrijven in het Oldambt waren marktgericht en met hun moderne landbouwtechnieken werden de bedrijven op kapitalistische leest door de boeren geschoeid. Tot dusver waren de bedrijven een economische en een sociale eenheid. (Hoekman, 1985). De boer droeg zorg voor de sociale en economische eenheid. In het begin van de twintigste eeuw begon het volgens Van Meurs (2006) echter duidelijk te worden dat de landbouw zich langzaam maar zeker in een crisis verkeerde.

Jaar	1900*	1947*	1995*	2005**
Landbouw	35.8	27.2	5.4	3.7
Nijverheid	28.6	32.2	26.5	31.5
Economische diensten	18.0	23.8	33.2	30.4
Maatschappelijke diensten	16.2	16.8	34.8	34.3
Overigen	1.4	0.1	0.0	0.0
Totaal (absoluut)	111.926	168.524	211.000	242.126

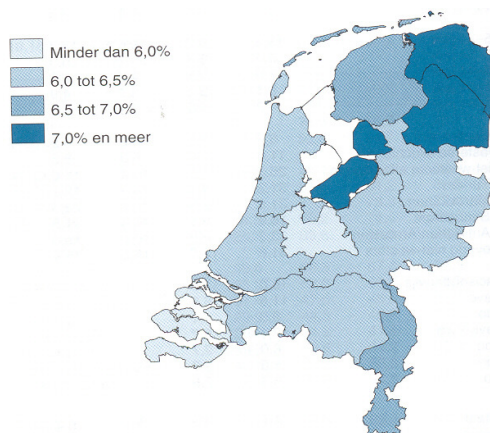
Tabel 2.2: Procentuele verdeling van de beroepsbevolking in de provincie Groningen. (*Bron: Duyvendak, 2000/ **Bron: Arbeidsmarktgroningen.nl, 2007).

De opbloei van de Nederlandse economie, veroorzaakt door de industriële ontwikkeling, in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw zorgde voor grote veranderingen op het Groninger platteland. Vanaf deze jaren heeft Groningen te maken gehad met een verslechtering van de regionale economie. De traditionele welvaartsbronnen, de landbouw en de agrarische industrie, verloren veel van hun betekenis (Van Meurs, 2006). De arbeiders trokken naar de industrie en de kernwoorden voor de agrarische bedrijfsvoering werden mechanisering, schaalvergroting en specialisatie. De boer probeerde continu zijn productie te maximaliseren en zijn kosten te minimaliseren, wat ten koste ging van het aantal arbeiders dat een boer in dienst had. Vooral de invoering van de stoomdorsmachine heeft de werkloosheid onder de landarbeiders in Oost-Groningen vergroot (Hoekman, 1985). De patriarchale band tussen boer en arbeider begon te verdwijnen, een trend die zich eigenlijk al vanaf het einde van de negentiende eeuw had ingezet. De landarbeid in het Oldambt begon ook steeds meer seizoensarbeid te worden. Steeds meer arbeiders verloren op deze manier hun vaste baan en werden daardoor ‘losse’ seizoensarbeiders. De tegenstellingen tussen boeren en landarbeiders was de afgelopen eeuw al groot, maar werden door de stijgende werkloosheid en armoede almaar groter. De landarbeiders werden genoodzaakt om buiten het ‘landbouwseizoen’

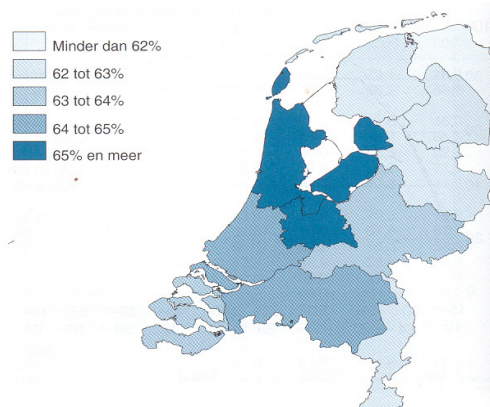
ander werk te vinden (Hoekman, 1993). Door de prijsval van akkerbouwgewassen vanaf 1960 werden de eens florerende akkerbouwbedrijven in het Oldambt minder rendabel. Door overproductie, mede veroorzaakt door het Europese landbouwbeleid dat na de Tweede Wereldoorlog steeds meer invloed kreeg, begon overigens ook het inkomen van de boeren verder onder druk te staan. De akkerbouwers kregen namelijk steeds minder geld voor hun gewassen. Dat was voor de boeren meer dan vervelend, omdat deze als gevolg van de bedrijfsspecialisatie telkens afhankelijker waren geworden van de marktprijs van één gewas. Daardoor begonnen de eerste akkerbouwgronden braak te liggen en nam het inkomen van boeregezinnen (en dat van hun arbeiders) relatief af (Boertjens, 1991). Zoals tabel 2.2 laat zien is het belang van de landbouw voor de Groningse beroepsbevolking in de twintigste eeuw aanzienlijk afgenomen.

De *industrie en nijverheid* hebben de gehele twintigste voor veel werkgelegenheid gezorgd in de provincie Groningen (tabel 2.2). Hoewel de chemische industrie in de buurt van de Groningse zeehavens tegenwoordig bijdraagt aan dit belang, was de Oost-Groningse industrie in de eerste helft van de twintigste eeuw voornamelijk de kurk waar de Groningse industrie op dreef. Door de aanwezigheid van de vele landbouwgronden was de Oost-Groninger industrie nauw verwant aan de landbouw (Duijvendak, 2000). In de tweede helft van de negentiende eeuw werd Oost-Groningen dan ook gekenmerkt door een opkomende én omvangrijke landbouwverwerkende industrie. Zo resulteerden de graanverbouw en aardappelteelt in Oost-Groningen in een strokartonindustrie en aardappelzetmeelfabrieken. Deze fabrieken gingen langzaam maar zeker de bestaande kleine ambachtelijke en industriële bedrijven in het gebied overschaduwden. In korte tijd werd Oost-Groningen, en in het bijzonder de Veenkoloniën, een belangrijk industriegebied (Hoekman, 1985). De eerste strokartonfabriek in de provincie Groningen verrees in 1869 (Van Dijk, 1995). Een voordeel van de strokartonfabrieken boven de aardappelmeelfabrieken was dat deze minder voorzagen in seizoensafhankelijke arbeid. Dit gaf de arbeiders een grotere zekerheid van bestaan en inkomen (Westerman, 1999).

De andere voor Oost-Groningen belangrijke industrietak was de *aardappelmeelindustrie*. Sinds het einde van de achttiende eeuw worden op grote schaal aardappelen verbouwd. De grond in de Veenkoloniën was namelijk uitermate geschikt voor de teelt van aardappelen. Doordat er al snel een overschot ontstond aan aardappelen, ontstonden er mogelijkheden voor een aardappelverwerkende industrie. Veendam ontwikkelde zich tot het centrum van de aardappelmeelindustrie. Een grote landbouwcrisis aan het einde van de negentiende eeuw veroorzaakte een grote crisis voor de aardappelmeelfabrieken. In deze crisis begonnen de boeren en de fabrikanten elkaar steeds meer te wantrouwen. Hierdoor ontstonden uiteindelijk de coöperatieve aardappelmeelfabrieken, die in handen waren van de boeren. In 1919 was zevenentachtig procent van de fabrieken al coöperatief. In datzelfde jaar werd de Coöperatieve Vereniging Aardappelmeelverkoopbureau opgericht (Avebe) opgericht, als overkoepelend orgaan van de coöperatieve aardappelmeelfabrieken. De fabrieken boden enkele duizenden Oost-Groningers een arbeidsplaats. Door schaalvergroting en faillissementen in de conjunctuurgevoelige aardappelmeelindustrie, ontstond er in 1978 een totale concentratie van de aardappelmeelindustrie. Het grote Avebe nam in dat jaar namelijk haar grootste concurrent KSH over en kreeg daardoor tachtig procent van de markt in handen (Kaiser, 1979). De *arbeidsomstandigheden* in de fabrieken zijn lange tijd op zijn zachts gezegd niet ideaal geweest. Deze zijn in de loop van de jaren echter wel flink verbeterd. Hoewel Oost-Groningen de afgelopen jaren een relatief hoge *werkloosheid* heeft gekend, moet in het achterhoofd worden gehouden dat de

Figuur 2.3: Werkloosheid naar provincie, 2005 (Bron: CBS, Statistisch Jaarboek 2005).

Figuur 2.4: Netto arbeidsparticipatie naar provincie, 2004 (Bron: CBS, Statistisch Jaarboek 2005).

aardappelmeel- en strokartonindustrie Oost-Groningen in de twintigste eeuw veel werkgelegenheid heeft opgeleverd (Bügel, 1985).

De aardappelmeelindustrie in Oost-Groningen is nu uiteindelijk bijna geheel afhankelijk geworden van de bedrijfsresultaten van Avebe. Het bedrijf heeft het tegen het einde van de twintigste eeuw steeds moeilijker gekregen en is qua investeringsmogelijkheden afhankelijk geworden van subsidies (Bügel, 1985). Zonder geldelijke steun van de overheid kan Avebe niet overleven. Voor de aaneengesloten boeren, die het financieel ook niet altijd even gemakkelijk hebben, en werknemers van het bedrijf zorgt dat voor behoorlijk wat onzekerheden. De situatie waar Avebe tegenwoordig in verkeert, is des te zorgelijker, omdat de subsidieafhankelijke industrie zich in een noodlijdende regio bevindt (Bügel, 1985). Avebe heeft de afgelopen jaren de ene na de andere reorganisatie afgekondigd en uitgevoerd en verruilde bij één van haar hervormingen Veendam als hoofdvestigingsplaats voor Foxhol. Daarmee verdween Veendam, eens het hart van de aardappelmeelindustrie in Oost-Groningen, naar de achtergrond van de aardappelmeelindustrie

Al met al kan gezegd worden dat de sociaal-economische structuur van Oost-Groningen telkens zwakker is geworden. De werkgelegenheid bleek in de loop van de twintigste te afhankelijk te zijn van de landbouw en de daaraan verwante industrieën. Door de grote verschillen tussen de rijke herenboeren en de kleine boeren en arbeidersklasse lagen volgens Hoekman (1985)

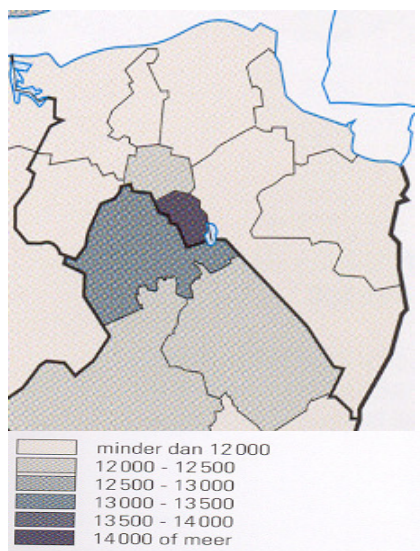
arbeidsconflicten, die ten grondslag lagen aan de stakingen, continu op de loer. De bewoners moesten vaak zelf voor hun werk en bestaan opkomen, omdat anderen dat vaak niet voor hen deden. Af en toe werden de arbeiders door een charismatische voorman, zoals de legendarische Fré Meis in de jaren zestig, gesteund en aangemoedigd om te gaan staken (Siepe, 2005). De arbeidsomstandigheden voor de meeste landarbeiders waren volgens deze voormannen zwaar. De arbeiders verdienden weinig en werkten hard. De lonen waren te laag om rond te komen. Ondanks hoopvolle verwachtingen van de economie in de jaren zestig van de twintigste eeuw (ondermeer met de komst van de Eemshaven), bleef de ontwikkeling van nieuwe arbeidsplaatsen in Groningen gedurende de hele twintigste eeuw onder druk (De Koning, 2005). De regio is gaan gelden als één van de armste en minst welvarende gebieden van Nederland. De werkloosheid is bijvoorbeeld relatief hoog (tabel 2.3 en figuur 2.3), terwijl de netto arbeidsparticipatie lager is dan in de rest van Nederland (figuur 2.4). Daar moet overigens wel bij vermeld worden dat Groningen op het gebied van banengroei steeds meer gelijke trend houdt met de rest van Nederland (tabel 2.4). Het Groningse besteedbare inkomen ligt echter nog steeds onder het Nederlandse gemiddelde van € 12.900 (figuur 2.5). Ook het gemiddelde opleidingsniveau van Groningers blijft relatief laag (figuur 2.6).

Jaar	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Groningen	2.3	6.9	10.0	20.1	17.6	20.4	10.1	13.3
Nederland	1.7	6.2	7.2	15.3	10.8	13.1	6.4	9.5

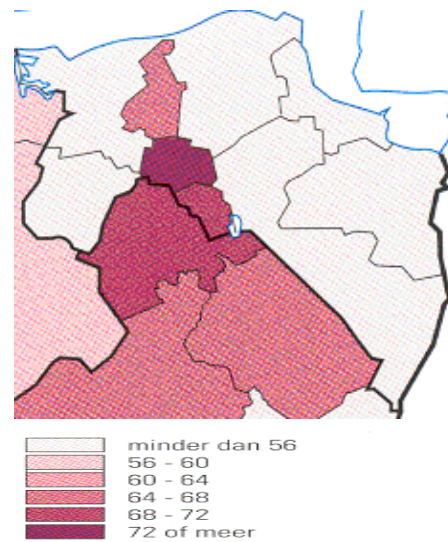
Tabel 2.3: Werkloosheid als % van de beroepsbevolking. (Bron: Arbeidsmarktgegevens vanaf 1970, Provincie Groningen, 2007).

Jaar	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	1996-2001: gemiddeld
Groningen	0.9	-1.8	1.5	0.6	2.2	1.7	2.6	2.7
Nederland	3.4	-0.4	0.9	2.1	3.4	3.4	2.9	2.5

Tabel 2.4: Banengroei (banen van werknemers) in %.. (Bron: Arbeidsmarktgegevens vanaf 1970, Provincie Groningen, 2007).

Figuur 2.5: Besteedbaar inkomen per inwoners in euro, per economisch geografisch gebied, 2003. (Bron: Grote Bosatlas, 53^e editie).

Figuur 2.6: Aantal middelbaren en hoger opgeleiden als percentage van de totale bevolking van 15-64 jaar per economisch-geografisch gebied in 2003 (Bron: Grote Bosatlas, 53^e editie).

De nationale, provinciale en lokale overheden hebben de laatste jaren hun uiterste best gedaan om de economische structuur van Oost-Groningen te verbeteren. Er heeft jarenlang een regionaal steunbeleid bestaan. Dat had als doel om meer geld naar (Oost-) Groningen te sturen om de sociaal-economische achterstand van Groningen op de rest van Nederland in te halen. Volgens Meurs (2006) heeft deze jarenlange strijd voor geldelijke steun ook een keerzijde gehad. Groningen heeft zich in deze strijd namelijk vaak geprofileerd als een provincie die achterblijft in haar economische ontwikkeling en die onvoldoende middelen van de regering krijgt om vooruit te komen. Daardoor is het beeld uitvergroot dat Groningen een zielige provincie is die schreeuwt om aandacht voor haar relatief hoge werkloosheid en slechte financiële situatie (Meurs, 2006). Vanaf het begin van de jaren negentig van de twintigste eeuw zijn de Groningse provinciebestuurders zich meer gaan realiseren

dat het regionale steunbeleid ook deze keerzijde heeft. Onder leiding van de destijds net aangetreden Commissaris van de Koningin Alders begon Groningen met minder zelfmedelijden en klagen en met meer overtuiging en kracht in Den Haag te lobbyen. De slachtofferrol heeft het daarbij steeds meer afgelegd tegen de overtuiging dat het de eigen kracht is die de boventoon moet voeren in het beleid van het provinciebestuur (Bosscher, 2000). De Noordelijke lobby in Den Haag is overigens nog tot op de dag van vandaag blijven bestaan. In 1998 wist het toenmalige provinciebestuur door middel van het Langman-akkoord 10.3 miljard gulden naar het Noorden te slepen om de meest kansrijke economische projecten te financieren (Van Meurs, 2006). Een project dat in het bijzonder Oost-Groningen een economische boost moe(s)t geven is 'Blauwe Stad'. De hoop is dat dit project gunstig uitpakt om de werkloosheid te bestrijden en het imago van Oost-Groningen op te krikken en daarmee Oost-Groningen een aantrekkelijker woongebied te maken (Duijvendak, 2000). Ten slotte hebben grootschalige marketingcampagnes aan het eind van de twintigste eeuw, zoals de 'Er gaat niets boven Groningen'-campagne, bijgedragen aan een positievere beeldvorming (Van Meurs, 2006).

2.2.2 Cultureel-historische & politieke elementen

Op het *politieke* vlak hebben de socialistische en communistische partijen een groot deel van de geschiedenis van Oost-Groningen bepaald. Dit kan deels verklaard worden door de maatschappelijke en *cultureel-historische* tegenstellingen, ongelijkheid en onderdrukking die in de geschiedenis in Oost-Groningen tussen boeren en arbeiders is ontstaan. Nergens in Nederland waren deze zo groot als in het Oldambt. De rijke boeren hadden zich geëmancipeerd tot een zelfbewuste stand van 'herenboeren'. Ze zagen zichzelf als een intelligente en vooruitstrevende stand. Een groot deel van hen hing de liberale vooruitgangsideologie aan. De herenboeren stonden niet negatief tegenover nieuwe en moderne opvattingen over wetenschap en techniek en stemden vaak liberaal (Hoekman, 1985). De arbeiders waren door hun sociaal-economisch zwakke positie juist vaak fervent aanhanger van socialistische en communistische partijen. De socialistische denkbeelden werden vanaf 1881 in openbare vergaderingen in de provincie Groningen verkondigd. De Sociaal Democratische Bond (SDB) van Domela Nieuwenhuis kreeg in Groningen al snel veel aanhang. Eind negentiende eeuw werd Oost-Groningen weer geconfronteerd met slechte oogsten en strenge winters. De armoede en problemen die dit onder de bevolking bracht zorgden voor veel protest en beroering in het gebied. De SDB haakte hier graag op in begon qua aanhang in Oost-Groningen te groeien. De ideeën van de SDB werden steeds radicaler. Veel arbeiders sloten zich, met in hun optiek een revolutie van de arbeiders in het vooruitzicht, aan bij de Bond. De SDB had rond 1900 uiteindelijk ongeveer vijftig plaatselijke afdelingen, waarvan er zich een derde bevond in de provincie Groningen. In 1894 scheidde de gematigde sociaal-democraten zich af van de SDB leden en vormden de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP). De SDB werd in datzelfde jaar nog verboden, omdat de partij (vanwege het anarchistische karakter) het gebruik van geweld niet veroordeelde. De SDAP deed begin twintigste eeuw met succes mee aan gemeenteraadsverkiezingen. In 1909 richtten de marxistische dissidenten van de SDAP uiteindelijk de Sociaal Democratische Partij (SDP) op. Het succes en de aanhang van de SDP bleef in Groningen eerst nog beperkt, mede vanwege het grote aantal anarchisten in Oost-Groningen. In november 1918 liet de SDP zich omdopen tot CPN. De sociaal-democratie werd overgelaten aan de SDAP. Het anarchistische deel van de arbeiders schaarde zich steeds meer achter de communistische partij. Alsmar meer anarchisten, die in Groningen jarenlang voor veel onrust hadden gezorgd, sloten zich aan bij de communisten. De

aanhang van de CPN bleef landelijk en provinciaal gezien minimaal, maar in Oost-Groningen bleek de CPN een constante factor te zijn geworden bij de gemeenteraadsverkiezingen (Hoekman, 1993).

Na de Tweede Wereldoorlog en gedurende de Koude Oorlog bleef de aanhang van de CPN, ook in de provincie Groningen, dalen. Alleen in Finsterwolde bleven de kiezers, net zoals voorheen, massaal CPN stemmen (Westerman, 1999). Ondanks de groeiende tegenstand die de communistische partij ervoer, bleef de CPN in het Oldambt en delen van de Veenkoloniën bijzonder veel veerkracht behouden. Vanaf 1970 beleefde het communisme in Oost-Groningen een tweede jeugd (Voerman, 1993). Deze tweede jeugd is vooral toe te schrijven aan de persoon Fré Meis, vakbondsman en CPN-prominent. Meis sprak door zijn manier van werken, strijden en redevoeren verschillende groepen mensen en kiezers aan (Siepe, 2002). Eind jaren zeventig kwam de CPN echter opnieuw in een crisis en de aanhang die de partij in Groningen had begon langzaam af te kalven. Zo nam het verkiezingspotentieel onder arbeiders af, omdat het aantal fabrieksarbeiders door de saneringen in de Groninger industrie afnam. Door verdere discussies tussen de CPN'ers scheidde een groep leden zich in 1984 af van de CPN en vormden samen het Verbond van Communisten in Nederland (VCN). De CPN ging in 1991 op in GroenLinks. De Oost-Groninger communisten hadden echter nog steeds het geloof in een communistische partij behouden. Vandaar dat de oud-CPN'ers en VCN-leden in 1992 de NCPN oprichtten. De voormalige Oost-Groninger partijprominenten van de CPN ondersteunden deze nieuwe communistische partij (Voerman, 1993). Het verschil tussen de bovenlaag van de bevolking en de arbeiders gold dus niet alleen op sociaaleconomisch, maar ook politiek terrein.

		PvdA	CDA	VVD	SP	GL	CU	D66	NCPN /VCP	Lokaal	PvdA/SP/GL/ NCPN/VCP gezamenlijk
Oldambt	Winschoten	49.7	13.8	14.0	-	16.1	6.4	-	-	-	72.2
	Reiderland	38.1	-	-	18.9	4.3	-	-	18.3	20.4	78.6
	Scheemda	37.4	17.9	11.2	9.4	6.8	7.3	-	10.0	-	63.6
Veen- koloniën	Veendam	44.5	8.6	10.6	-	5.0	5.6	-	-	25.7	49.5
	Pekela	46.0	10.9	9.7	20.1	7.6	5.7	-	-	-	73.7
	Menterwolde	39.9	7.5	13.3	12.0	12.1	5.3	-	-	9.9	64.0
	Hoogezand-S.	42.3	9.7	11.0	-	10.8	6.7	-	-	19.5	53.1
	Stadskanaal	40.5	22.0	9.6	-	3.4	14.7	1.5	-	-	43.9
Wester- wolde	Bellingwedde	37.3	13.6	11.5	-	11.3	-	-	-	26.3	48.6
	Vlagtwedde	33.9	20.2	10.0	-	7.9	5.4	-	-	22.6	41.8

Tabel 2.5: Stemgedrag (in procenten) bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 in Oost-Groningse gemeenten (Bron: NOS, 2006).

Zoals tabel 2.5 laat zien, is de sociaal-democratische PvdA tegenwoordig de populairste partij in alle Oost-Groningse gemeenten. Opvallend is dat de linksgeoriënteerde partijen de meeste aanhang hebben in de Veenkoloniën en in het bijzonder in het Oldambt. De gemeente met het meest opvallende stemgedrag is de gemeente Reiderland. Reiderland, in 1990 ontstaan door de samenvoeging van de gemeenten Beerta, Finsterwolde en Nieuweschans, heeft jarenlang als communistisch bolwerk van (Oost-) Groningen gegolden. De communistische partij NCPN is ook nu anno 2007 nog vertegenwoordigd in de gemeenteraad van Reiderland. De partij leverde tot 2006 jarenlang een wethouder voor het college van Reiderland. In datzelfde jaar verloor de NCPN haar machtige positie in de Reiderlandse politiek. De partij verloor bij de gemeenteraadsverkiezingen drie van haar vijf zetels. De NCPN is de op één na kleinste fractie van de gemeenteraad geworden (NOS, 2006). Ook in de gemeente Scheemda deed er bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2006 een

communistiche partij mee. De Verenigde Communistische Partij (VCP) wist zich weliswaar met één zetel te handhaven, maar verloor er toch ook één (NOS, 2006).

Uit de hier beschreven historische elementen van het gebied volgt het onderzoeksmodel zoals dat in tabel 2.6 beschreven staat. De historische elementen van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen in het *Dagblad van het Noorden* zullen aan de hand van deze tabel geanalyseerd worden.

Historische elementen	
<i>Sociaal-economisch</i>	
	Industrie
	Landbouw
	Werkloosheid
	Arbeidsomstandigheden
	Armoede/laag inkomen
	Vooruitgang/verbetering
<i>Cultureel-historisch</i>	
	Ongelijkheid/ tegenstellingen
	Onderdrukking
	Historische personen
<i>Politiek</i>	
	Liberaal
	Socialisme
	Communisme

Tabel 2.6: Analysemodel voor onderzoek naar historische elementen in berichtgeving van stakingen.

2.3 Sociale relaties en attitudes van bij de staking betrokken actoren

Op de derde en laatste plaats worden de sociale relaties en attitudes van de bij de staking betrokken actoren bij de analyse van de berichtgeving betrokken. Er zal daarom geprobeerd worden om in deze paragraaf de onderlinge sociale relaties en attitudes van de Oost-Groningers neer te zetten. Volgens Sleebe (2001) zijn het vooral de sociale relaties en tegenstellingen in het gebied geweest die bijgedragen hebben aan de houding en het gedrag van Groningers. Aan de hand hiervan is er in de loop der jaren een soort stereotype Groninger ontstaan, zoals dat vaak door buitenstaanders aan Groningers wordt toebedacht. Sleebe (2001) stelt dat het ontstaan van de stereotypes alles te maken heeft met de geschiedenis van Groningen en maakt daarbij onderscheid in vier stereotypes die er over Groningers bestaan.

2.3.1 Principieel

Groningers worden volgens Sleebe (2001) op de eerste plaats vaak neergezet als *principieel* en mensen die geneigd zijn tot het maken van duidelijke keuzes. Dit geldt nu nog, maar is ook in het verleden goed te zien geweest bij de harde keuzes die Groningers maakten. Zodoende kozen Groningers er bijvoorbeeld vaak voor om of gereformeerd of atheïst te zijn, omdat er wat hun betreft bijna niets tussenin zit. Deze principiële keuzes zijn ook duidelijk terug te vinden in de politieke voorkeur van de Oost-Groningers. Zij stemden van oudsher namelijk bijna allemaal liberaal of socialistisch/communisch. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat nergens in Nederland de Nieuwe Communistische Partij Nederland (NCPN) en haar voorganger Communistische Partij Nederland (CPN) jarenlang zoveel kiezers achter zich wisten te scharen als in Oost-Groningen. De

sociale tegenstellingen in Oost-Groningen hebben er immers voornamelijk in geresulteerd dat dit gebied jarenlang hét communistische bolwerk was van Nederland (Hoekman, 1985). Door de historisch gegroeide maatschappelijke tegenstellingen, de afkeer van de kerk en het van oudsher bestaande radicale streven naar democratische hervormingen in Oost-Groningen heeft dit gebied zich in de loop der jaren als een socialistisch en communistisch gebied weten te ontwikkelen (Hoekman, 1993). Als Oost-Groningers ergens voor kiezen, zijn ze gedreven en gaan ze er helemaal voor. Wat dat betreft vinden Groningers hun principes belangrijk, strijden ze daar graag voor en blijven zij daar ook graag bij, wat hen een tikkeltje conservatief en soms ook verontwaardigd maakt. Volgens Sleebe (2001) staan Groningse afdelingen van veel organisaties en politieke partijen dan ook nog steeds te boek als lastig. Ze zouden altijd net iets anders willen dan de rest van de bevolking en graag blijven strijden om hun gelijk te halen.

2.3.2 Zakelijk

Een tweede eigenschap van Groningers zou zijn dat ze *zakelijk* zijn ingesteld. Ze bekommeren zich er niet om wat anderen van hen denken en zouden best bereid zijn om voor hun eigen bestwil in te gaan tegen de gevestigde orde. Ze zijn daarbij vastberaden, zijn vol zelfvertrouwen en in staat zich ook niet snel met een open blik en brede visie door een tegenstander te laten overtuigen. Dit is vooral het geval als het gaat om eigen belangen en het behoud van het door het harde werken verdiende inkomen. Ook deze zakelijkheid kan verklaard worden door de sociale tegenstellingen op het Groninger platteland. Door de groeiende ongelijkheid op het Groningse platteland moesten zowel boeren als arbeiders altijd voor zichzelf opkomen (Sleebe, 2001). De grote herenboeren stonden te boek als ondernemers die vooral oog hadden voor economische groei van hun bedrijf en de arbeiders, die vooral in het Oldambt communistisch en anarchistisch was, vochten voor een eigen inkomen. Gedurende een groot deel van de twintigste eeuw keken tegenstanders van dat communisme en anarchisme met argusogen naar de opkomst en populariteit van de communisten en communistische partijen. Zowel in als buiten de Oost-Groningse gemeenteraden werd de Koude Oorlog gevoeld. Communistische raadsleden werden naar eigen zeggen buitengesloten van belangrijke commissies zoals Financiën. Ook pesterijen zouden aan de orde van de dag geweest zijn. Daarnaast hadden uitgesproken communisten moeite om een paspoort aan te vragen (Siepe, 2002). Ook in de rest van Nederland werd de aanwezigheid van dit communisme, vooral in de tijd van de koude oorlog, met zorg en lede ogen aangezien. De CPN vond dat de ‘arbeiders die in Oost-Groningen voor hun rechten opkwamen’ in de rest van Nederland als ‘communistische raddraaiers’ werden gezien. De arme bevolking, zowel land- als fabrieksarbeiders, kwam volgens de communisten vanwege deze ‘beschuldiging’ regelmatig met protestacties en stakingen voor haar belangen op (VPRO, 1998). De Groningse vastberadenheid en zakelijkheid kwam hier goed naar voren.

2.3.3 Rationeel

Een derde eigenschap van de Groningers is volgens Sleebe (2001) hun *rationaliteit*. Groningers zouden een nuchter volkje zijn en absoluut niet bijgelovig. Ze zouden graag met een onderzoekende blik de wereld rond willen kijken en gaan daarbij graag bij zichzelf te rade. Toch is dit beeld van rationele Groningers van oudsher maar deels waar. Groningers zijn oorspronkelijk namelijk niet minder bijgelovig dan niet-Groningers. Het bijgeloof in Groningen was van oudsher voornamelijk in de onderste laag van de bevolking aanwezig. Deze Groningers zochten vaak hun toevlucht tot

magie en bijgeloof, omdat er van vroeger maar weinig artsen op het Groningse platteland aanwezig waren. Voornamelijk Westerwolde staat nu nog steeds bekend om een gebied met heksenvervolgingen, wat er op duidt dat bijgeloof, magie en toverij betekenis hadden voor de Oost-Groningse bevolking (Kampman, 1998). Vanaf de negentiende eeuw werden bijgeloof en magie echter fel, ongenueanceerd en hard bestreden door de overheid, de kerk en de herenboeren (de gevestigde orde). Het beeld van de rationele Groninger komt hiermee voornamelijk voort uit deze felle bestrijding van het bijgeloof door de bovenlaag van de negentiende-eeuwse bevolking. De arbeiders en kleine boeren voelden zich vaak onvrijwillig opgezadeld met deze rationele houding van de toplaag van herenboeren. Door de komst van deze ‘verstandige’ boeren staan Groningers echter nog wel steeds bekend als rationeel (Sleebe, 2001).

2.3.1 Sober

Ten slotte zouden Groningers in hun houding en onderlinge relaties als *sober* te boek staan. Sleebe (2001) meent dat de bevolking zich niet ongevraagd met anderen bemoeit en koeltjes en rustig haar eigen gang gaat. Groningers zouden niet van feesten houden en vooral ‘gewoon’ willen doen. Ook dit stereotype over de Groningse attitude is historisch gezien maar ten dele waar en komt voornamelijk voort uit de weerstand die de kerken en overheid hadden tegen vermaak, zoals kermessen en herbergbezoek. De Groningers hielden oorspronkelijk wel van deze feestjes. Daarnaast genoten Groningers van oudsher graag op de jaarmarkten van volksvermaak en dorpstoneel. Hierdoor ontstond een grote betrokkenheid met de gemeenschap. Doordat de herenboeren sociaal en economisch gezien echter steeds minder afhankelijk werden van de markten en deze daardoor in de loop der jaren steeds minder op de plaatselijke jaarmarkt kochten, liep de omzet van deze jaarmarkten terug. Zodoende verloren veel jaarmarkten hun sociale en economische functies. De kerk en bovenlaag van de bevolking hadden ook weinig begrip voor deze functies en bestreden het vermaak fel. Het sobere en matige imago van Groningers komt voornamelijk tot stand door het beschavingsoffensief uit de negentiende eeuw. In andere delen van Nederland werd dit beschavingsoffensief overigens ook gevoerd, maar de grote sociale tegenstellingen en marginale positie van een groot deel van de Groningse bevolking zorgden ervoor dat het offensief in Groningen meer succes had dan in de rest van Nederland (Sleebe, 2001).

Uit de hier beschreven attitudes en sociale relaties tussen de actoren van Oost-Groningen volgt het onderzoeksmodel zoals dat in tabel 2.7 beschreven staat. Deze sociale relaties en attitudes van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen in het *Dagblad van het Noorden* zullen aan de hand van deze tabel geanalyseerd worden.

Sociale relaties en attitude van actoren	
Principieel	
	Conservatisme
	Gedreven/lef
	Emotioneel
	Verontwaardiging
	Voor zichzelf opkomend
	Vijandig
Zakelijk	
	Weinig (zelf)vertrouwen
	Zelfvertrouwen
	Open/ brede blik
	Gesloten/ vastberaden
Rationeel	
	Zelfreflecterend
	Met de vinger naar de ander wijzend
	Direct/ongenuanceerd
	Indirect/genuanceerd
Sober	
	Koeltjes/zonder emotie
	Begripvol
	Betrokken
	Nuchter

Tabel 2.7: Analysemodel voor onderzoek naar sociale relaties en attitudes van bij de staking betrokken actoren in de berichtgeving van stakingen.

2.4 Analyseprogramma

De analyse van de berichtgeving vindt plaats aan de hand van de tabellen 2.1, 2.6 en 2.7, die gebaseerd zijn op de drie fundamentele eigenschappen van Simon (2004), zoals deze in dit en in het vorige hoofdstuk beschreven zijn. De analyse van de teksten is uitgevoerd via het digitale analyseprogramma Nudist N4. In dit programma kunnen digitaal tekstbestanden worden ingevoerd waardoor er via de computer een kwalitatieve analyse kan worden toegepast op een tekst. In het kader van dit onderzoek zijn alle zevenendertig berichten van de berichtgeving van het *DvhN* over de staking van het personeel van Avebe in 2005 in de computer ingevoerd. De visuele beschrijvingen van de zeven foto's zijn ook ingevoerd in het programma. De teksten en beschrijvingen zijn daarbij zo ingevoerd, dat deze zin voor zin geanalyseerd kunnen worden.

Naast de invoering van deze digitale tekstbestanden, moeten er voor het gebruik van het analyseprogramma ook categorieën en subcategorieën worden ingevoerd. De ingevoerde digitale teksten (in het geval van dit onderzoek: de berichtgeving van stakingen) kunnen hier dan bij de analyse aan gekoppeld worden. Op deze manier kunnen de teksten gecodeerd worden. De categorieën en subcategorieën die voor dit onderzoek gebruikt zijn, zijn de categorieën en subcategorieën zoals deze in de tabellen 2.1, 2.6 en 2.7 beschreven staan. De categorieën zijn daarbij de termen die in de linkerkolommen van deze tabellen staan. Dat zijn ondermeer *gebiedsafbakening*, *sociaal-economische elementen* en *principieel*. De subcategorieën zijn de begrippen die in de rechterkolom van de analysetabellen staan. Voorbeelden hiervan zijn *Veenkoloniën*, *werkloosheid* en *conservatisme*. Door de ingevoerde nieuwsberichten vanaf het beeldscherm te lezen en de zinnen

te selecteren, kunnen deze in Nudist N4 handmatig verbonden worden met de (sub)categorieën. Deze (sub)categorieën zijn op hun beurt weer verbonden aan de theorie die ten grondslag ligt van dit onderzoek.

In tabel 2.8 is te zien hoe de analyse precies heeft plaatsgevonden. De zin ‘Denk maar aan communistenleider Fré Meis die de stakingen in de karton aanvoerde’ die op 24 september 2005 in een artikel in het *DvhN* is verschenen, is door handmatig selecteren gekoppeld aan de subcategorie *historische personen*. Dit is gebeurd, omdat Fré Meis een historisch persoon is voor Oost-Groningen. De beschrijving van een foto die in de krant verscheen is ook gekoppeld aan de subcategorie *historische personen*. Aike Maarsingh geldt namelijk als een belangrijk persoon in de landbouwwereld. Overigens kunnen er in het computerprogramma Nudist N4 verschillende subcategorieën aan één zin gekoppeld worden. Daar is in dit onderzoek dan ook veelvuldig gebruik van gemaakt. Zodoende is de zin ‘Denk maar aan communistenleider Fré Meis die de stakingen in de karton aanvoerde’ tijdens de analyse ook nog ondermeer gekoppeld aan de subcategorieën *industrie* (‘de karton’) en *voor zichzelf opkomend* (‘de stakingen’).

(3 3 3)	/Historische elementen/Cultuur historisch/Historische personen
*** No Definition	
+++++	
+++ ON-LINE DOCUMENT: 24-09 1	
+++ Retrieval for this document: 1 unit out of 61, = 1.6%	
++ Text units 19-19:	
Denk maar aan communistenleider Fré Meis die de stakingen in de karton aanvoerde."	19
+++++	
+++ ON-LINE DOCUMENT: Foto analyse	
+++ Retrieval for this document: 1 unit out of 34, = 2.9%	
++ Text units 13-13:	
Portretfoto van Aike Maarsingh , de landbouwvoorman.	13
+++++	
+++ Total number of text units retrieved = 2	
+++ Retrievals in 2 out of 37 documents, = 5.4% .	
+++ The documents with retrievals have a total of 95 text units, so text units retrieved in these documents = 2.1% .	
+++ All documents have a total of 769 text units, so text units found in these documents = 0.26% .	
+++++	

Tabel 2.8: Analyserapportage uit Nudist N4 van de subcategorie ‘historische personen’.

Door het gebruik van Nudist N4 is ook het kwantitatieve belang van de verschillende subcategorieën te bepalen. Zoals tabel 2.8 laat zien komt de subcategorie *historische personen* bijvoorbeeld in 5.4 procent van de artikelen terug en is 0.26 procent van alle tekst gekoppeld aan de subcategorie *historische personen*. Op deze manier krijgt de kwalitatieve analyse ook een kwantitatieve onderbouwing. In het volgende hoofdstuk zullen de resultaten van de kwalitatieve analyse van de berichtgeving van stakingen en de kwantitatieve onderbouwing daarvan uitgebreid naar voren komen.

3. Analyses

In dit hoofdstuk zullen de analyses, uitgevoerd volgens het model zoals dat in hoofdstuk 2 beschreven staat, uitgebreid aan de orde komen. Aan de hand van deze resultaten zullen uiteindelijk de conclusies van dit onderzoek getrokken kunnen worden en kan bekeken kunnen worden wat de betekenis is van de ruimtelijke kenmerken, historische elementen en sociale relaties en attitudes van de bij de staking betrokken actoren in de berichtgeving van stakingen in het *Dagblad van het Noorden (DvhN)* voor de representatie van Oost-Groningen.

3.1 Analyse (ruimtelijke) kenmerken van het gebied

3.1.1 Ligging en landschap

De analyse naar de *ruimtelijke kenmerken* van het gebied heeft een opmerkelijk resultaat opgeleverd. Zoals tabel 3.1 laat zien is het aandeel ruimtelijke kenmerken allereerst klein. De *ligging* van Oost-Groningen en *het landschap* van Oost-Groningen worden in de gehele berichtgeving niet genoemd. Dit betekent daarmee dat de ligging van Oost-Groningen en het landschap van deze regio in de berichtgeving van stakingen in het *DvhN* ontbreken en zodoende geen bijdrage leveren aan de representatie van Oost-Groningen. Deze constatering kent overigens een kanttekening. De aard van het onderzoek richt zich zoals bekend op de berichtgeving van stakingen. Het is daarom minder verbazingwekkend dat de landschappelijke kenmerken van Oost-Groningen geen aandeel hebben in de representatie van Oost-Groningen in deze artikelen van het *DvhN*.

Ruimtelijke kenmerken		Aandeel van de artikelen met dit kenmerk (in %)	Aandeel tekst over dit kenmerk over alle artikelen genomen (in %)
<i>Gebiedsafbakening Oost-Groningen:</i>	<i>Overig: (Noorden, provincie Groningen, regionale economie, regio)</i>	30.0	2.1
	Westerwolde	35.0	2.5
	Oldambt	2.7	0.1
	Veenkoloniën	73.0	7.4
<i>Ligging Oost-Groningen:</i>			
	Ver weg van rest Nederland	-	-
	Siberië van Nederland	-	-
<i>Landschap Oost-Groningen:</i>			
	Open en uitgestrekte polders	-	-
	Leeg en kaal gebied	-	-
	Akkers	-	-
	Bosrijk	-	-
	Mathematische verkaveling	-	-
	Esdorpen	-	-
	Lintdorpen	-	-
	Terpdorpen	-	-
	Vrijstaande boerderijen	-	-
	Saai	-	-
	Mooi	-	-

Tabel 3.1: Resultaten analyse voor onderzoek naar ruimtelijke kenmerken in berichtgeving van stakingen.

3.1.2 Gebiedsafbakening

De *gebiedsafbakening* blijkt na het onderzoek van de berichtgeving in het *DvhN* een rol te spelen in de berichtgeving over stakingen. Het zijn in dit verband met name de *Veenkoloniën* die centraal staan in de berichtgeving over Oost-Groningen. In 73 procent van alle de artikelen komen de Veenkoloniën aan de orde (tabel 3.1). Het gaat in dit geval dan voornamelijk om de berichtgeving waarin het nieuws plaatsvindt bij de vestigingen van Avebe in de Veenkoloniën. Avebe heeft namelijk haar hoofdvestiging in 2005 namelijk nog in Veendam staan en drie van de vier fabrieken waarin gestaakt werd bevinden zich ook in de Veenkoloniën. Dit verklaart voor een groot deel waarom de Veenkoloniën een grote rol spelen bij de representatie van Oost-Groningen in deze berichtgeving. De vestigingen in Veendam (het hart van de Veenkoloniën), Foxhol (volgens figuur 2.2 in het uiterste westen van de Veenkoloniën) en Gasselternijveen (liggend in de Drentse Veenkoloniën, net over de Groningse provinciegrens) staan in 7.4 procent van alle onderzochte teksten vermeld. Een voorbeeld van een artikel dat door het noemen van de Veenkoloniën bijdraagt aan de representatie van Oost-Groningen komt uit het *DvhN* van 1 oktober 2005. Daar staat dat 'juist in het werkgebied, de zandgebieden in Drenthe en Groningen en de Veenkoloniën, de afstand tussen boeren en werknemers kleiner was'. Ook op 20 september 2005 refereert de krant naar de Veenkoloniën, zij het niet door deze rechtstreeks te noemen, maar door plaatsnamen uit dit deel van Oost-Groningen te noemen. Zo staat er in de krant dat 'Aan de fabriekspoort in Foxhol de stakers er wel om kunnen lachen' en 'Foxhol van oudsher een van de meest strijdbare locaties binnen het zetmeelconcern is'.

Zoals tabel 3.1 laat zien dragen ook *Westerwolde*, en in veel mindere mate, het *Oldambt* bij aan de representatie van Oost-Groningen. Zo meldt de krant op 3 oktober 2005: 'Ook in Ter Apelkanaal zouden pogingen zijn ondernomen om de staking te breken, maar daar kreeg Avebe nog minder werkwilgen op de been'. Het feit dat de berichtgeving uit *Westerwolde* komt en deze daardoor deel uit maakt van de representatie van Oost-Groningen komt voornamelijk door de aanwezigheid van de aardappelmeelfabriek van Avebe in Ter Apelkanaal. Ter Apelkanaal maakt namelijk deel uit van de gemeente Vlagtwedde en ligt daarmee volgens de indeling van figuur 2.2 in *Westerwolde*. In de krant van 22 september staat tevens vermeld dat deze fabriek ook de grootste vestiging van Avebe is: 'Gistermiddag werd het werk in Ter Apelkanaal al stilgelegd, Avebe's grootste productielocatie'. Het aandeel *Oldambt* in de berichtgeving is toe te schrijven aan het artikel van 27 september 2005. In dit artikel wordt een profiel gemaakt van één van de stakers. Deze staker, Günther de Vries, komt uit *Winschoten*. In het artikel wordt op deze manier duidelijk dat het de inwoners van het *Oldambt* als werknemer en staker betrokken zijn bij Avebe en daarmee ook bij de stakingen. Op deze manier draagt het *Oldambt* bij aan de representatie van Oost-Groningen in het *DvhN*.

Het gebied wordt een aantal keren gerepresenteerd zonder dat Oost-Groningen duidelijk genoemd en/of afgebakend wordt. Zoals te zien is in tabel 3.1 is dat het geval in bijna een derde van alle artikelen en in twee procent van alle tekst. In veel van deze gevallen wordt Oost-Groningen gerepresenteerd door de term *het Noorden*. Dit is bijvoorbeeld het geval in de berichtgeving op respectievelijk 4 en 6 oktober 2005: 'Het Noorden kan een crisis als deze niet de baas', aldus Maarsingh.' en 'Als de FNV de zaak om zeep had geholpen, had zich hier in het Noorden een economische ramp afgetekend die zijn weerga niet had gekend'. Ook de term *regio* en *streek* representeren het gebied Oost-Groningen een aantal keren in de berichtgeving. Dat gebeurt bijvoorbeeld op respectievelijk 24 en 27 september: 'Dat fenomeen is historisch diep geworteld in de

regio' en 'Het grote probleem is natuurlijk dat er lang niet voor al deze mensen vervangend werk is in de streek'. Oost-Groningen wordt wat dat betreft in de berichtgeving ook als een duidelijk (ruimtelijk) afgebakend begrip beschouwd.

Tenslotte is het opvallend dat de ruimtelijke kenmerken van de regio niet op de, overigens spaarzame, *foto's* staan afgedrukt. Een fotograaf zou immers gemerkt of ongemerkt ruimtelijke elementen van Oost-Groningen, zoals een akker of een boerderij in de polders, op de gevoelige plaat vast kunnen leggen. De fotograaf heeft die keus echter niet gemaakt.

Kortom, de *ruimtelijke kenmerken* van Oost-Groningen dragen bij aan de representatie van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen. Het gebied wordt in de berichtgeving echter niet gerepresenteerd door haar *ligging* of *landschappelijke* kenmerken. De bijdrage geldt alleen daar waar het gaat om de *gebiedsafbakening* van het gebied. Hierbij wordt het gebied regelmatig als 'regio' of 'streek' aangemerkt. De regio wordt daarbij het meest gerepresenteerd door het gebied dat de Veenkoloniën wordt genoemd. De rest van Oost-Groningen, Westerwolde en het Oldambt, spelen hier een veel kleinere rol bij. Ook het feit dat Oost-Groningen deel uitmaakt van 'het Noorden' kleurt het beeld van Oost-Groningen.

3.2 Analyse historische elementen van het gebied

Tabel 3.2 laat zien dat de aanwezigheid van *historische elementen* in de berichtgeving duidelijk een bijdrage levert aan de representatie van Oost-Groningen in het *DvhN*.

Historische elementen		Aandeel van de artikelen met dit kenmerk (in %)	Aandeel tekst over dit kenmerk over alle artikelen genomen in (in %)
<i>Sociaal-economisch</i>	<i>Overig: (Sociaal-economische zwakke structuur economie, positie Avebe, zwakte Oost-Groningen)</i>	59.0	6.8
	Industrie	100.0	29.0
	Landbouw	70.0	17.0
	Werkloosheid	54.0	7.4
	Arbeidsomstandigheden	14.0	0.9
	Armoede/laag inkomen	24.0	2.1
	Vooruitgang/verbetering	30.0	3.6
<i>Cultureel-historisch</i>			
	Tegenstellingen	54.0	8.8
	Onderdrukking	11.0	0.5
	Historische personen	5.4	0.3
<i>Politiek</i>			
	Liberaal	-	-
	Socialisme	-	-
	Communisme	-	-

Tabel 3.2: Resultaten analyse voor onderzoek naar historische elementen in berichtgeving van stakingen.

3.2.1 Sociaal-economische elementen

Zoals in tabel 3.2 te lezen is, zijn het voornamelijk *sociaal-economische* elementen die in de berichtgeving naar voren komen en daarmee een bijdrage leveren aan de representatie van Oost-Groningen. Het meest opvallend is de continue aanwezigheid van de *industrie* in de verschillende artikelen. In alle artikelen gaat er aandacht uit naar de industrie en in 29 procent van alle tekst staat de industrie centraal. Gezien het feit dat er gestaakt wordt in de aardappelmeelindustrie in Oost-Groningen zijn deze cijfers niet vreemd. Toch betekent dit dat Oost-Groningen in de gehele berichtgeving wordt geassocieerd met de industrie, een sector die van oudsher nauw verweven is met Oost-Groningen. Een voorbeeld van een artikel waarin de industrie genoemd wordt komt uit het *DvhN* van 20 september 2005: ‘Sindsdien is de situatie er niet rooskleuriger op geworden voor Foxhol. Met ingang van volgend jaar stopt de productie van ontbijtpap-Brinta en binnen drie jaar valt het doek voor de hele locatie’ en ‘Met tractoren en kiepers trokken een paar honderd boze boeren gisterochtend naar Ter Apelkanaal voor een protest tegen de staking bij het aardappelmeelconcern’. Ook in de zin ‘Rond 2002 was algemeen geaccepteerd dat Avebe het met alleen de export van aardappelzetmeel niet zou redden. Azië was, en is, een belangrijke exportmarkt voor Avebe, maar kan zijn aardappelzetmeel daar niet alleen heen brengen dankzij de subsidie uit Brussel’ uit het artikel van 24 september 2005 wordt er in de berichtgeving over de Oost-Groningse industrie uit de doeken gedaan.

De industrie wordt verder in ieder artikel een paar keer kort genoemd, zonder dat de productie of activiteiten van de industrie aan de orde komen. Voornamelijk de naam ‘Avebe’ passeert dan uitgebreid de revue. Dit is bijvoorbeeld het geval op 30 september 2005: ‘De leiding van Avebe en de COR van het aardappelmeelconcern troffen elkaar gisteren in een stevige confrontatie in de Ondernemingskamer in Amsterdam’.

Op de tweede plaats komt de andere historisch belangrijke sector van het gebied, *de landbouw*, voor in de berichtgeving van de stakingen. In meer dan tweederde van de artikelen en in 17 procent van alle tekst maakt de landbouw deel uit van de berichtgeving over Oost-Groningen (tabel 3.2).

Het gaat dan ten eerste om het noemen van de sector zelf. Zo verschijnt op 4 oktober de zin ‘Landbouworganisatie LTO Nederland luidt de noodklok over de staking bij aardappelzetmeelconcern Avebe. De voorzitter van de afdeling akkerbouw, Aike Maarsingh, stelt dat ‘de twee partijen zo snel mogelijk in een hok samen moeten gaan zitten en er pas uit mogen komen als er een oplossing is’.

De landbouwactiviteiten in Oost-Groningen hebben ook zo hun aandeel in de berichtgeving. Zo wordt op 27 september 2005 gemeld dat ‘Zij (boeren) duizend euro subsidie per hectare krijgen. Dat bedrag hoeft maar iets lager te worden, of deze hele teelt verdwijnt. De zetmeelaardappel heeft z'n langste tijd gehad’. Op 23 september 2005 staan de activiteiten van de historisch in het gebied verankerde landbouwsector ook in het *DvhN*: ‘Het zint de telers niks dat zij hun al geogste aardappelen door de staking niet of nauwelijks kwijt kunnen bij de fabriek. Naarmate de knollen langer op het land blijven liggen, groeit het risico van rot en zetmeelverlies’.

Ten slotte wordt de sector niet alleen genoemd door de activiteiten van de landbouw, maar ook door de aanwezigheid van de belangrijkste actoren van de sector, de boeren. Zo staat er op respectievelijk 3 en 4 oktober 2005 in het *DvhN* dat ‘Boeren die hun piepers al hadden gerooid voor transport naar de fabriek, hun oogst met lege ogen zien wegrotten op het land’ en ‘Ook honderden boeren die hun aardappelen niet meer kwijt kunnen, zijn zwaar gedupeerd’.

Op de derde plaats wordt in de berichtgeving in meer dan de helft van de artikelen stilgestaan bij de *werkloosheid* die er al jarenlang het gebied heerst én die door mogelijke sanering van banen bij Avebe nog groter zou worden (tabel 3.2). Gezien de motivatie van de arbeiders voor de staking (ze zijn bang dat ze hun baan verliezen) ligt de aanwezigheid van subcategorie *werkloosheid* in de berichtgeving voor de hand. Voorbeelden van passages uit artikelen waarin werkloosheid en ontslag voor werknemers aan de orde komen zijn: ‘Het is nog onduidelijk of de partijen ook daadwerkelijk weer gaan onderhandelen over de inzet van hun conflict, de afspraken over de opvang van de 186 werknemers die moeten verdwijnen bij de voorgenomen reorganisatie’ (1 oktober 2005), ‘In de praktijk krijgen hooguit een man of 50 ontslag, en mogelijk nog minder. Geen groot probleem, op een afslankingsoperatie van ruim driehonderd banen, vinden criticasters’ (3 oktober 2005), ‘Het concern heeft naar eigen zeggen 10 tot zelfs 20 miljoen euro schade geleden, en laat doorschemeren dat wellicht nog dieper in het personeelsbestand moet worden gesneden’ (6 oktober, 2005) en ‘De concerntop wil perse nú de handen vrij hebben om zoveel mensen als haar goedgevoelt op straat te zetten’ (8 september 2005). De werkloosheid die het gebied vanuit de recente geschiedenis kenmerkt, is in de berichtgeving in het *DvhN* van stakingen één van bouwstenen van de representatie van Oost-Groningen.

Op de vierde plaats wordt de *algemene sociaal-economische situatie* van Oost-Groningen in de berichtgeving voor het voetlicht geplaatst. In 59 procent van de artikelen (wat 6.8 procent is van alle tekst) wordt stil gestaan bij de algemene sociaal-economische situatie van Oost-Groningen (tabel 3.2). Het gaat daarbij allereerst om de zwakke economische structuur van Oost-Groningen, waarvan een aantal keren wordt vermeld dat deze zwaar onder druk staat. Op 4 oktober 2005 meldt de krant dat ‘de hele regio failliet gaat als dit nog langer duurt’. Er wordt hier gerefereerd aan de stakingen en het feit dat wanneer de landbouwsector forse schade lijdt, dit een behoorlijke weerslag heeft op de hele regio.

Verder wordt in de berichtgeving gesteld dat de landbouw gerelateerde industrie, die voor de regionale economie van Oost-Groningen bijna altijd al belangrijk is geweest, het moeilijk heeft. Op 4 oktober 2005 staat hierover in de krant het volgende bericht: ‘Heel duidelijk werd uiteengezet dat de harde concurrentiestrijd tussen maïs, tarwe, tapioca en aardappelzetmeelproducenten de rendementen in deze sector onder druk zet. Ondanks dat Avebe wereldmarktleider is, toch de grootste moeite heeft om uit de rode cijfers te blijven’.

Het specifieke belang van Avebe voor de economie in Oost-Groningen komt ook aan de orde. Zo meldt een boer op 6 oktober 2005 in het *DvhN* dat ‘we met vierduizend leveranciers afhankelijk zijn van de Avebe. Ik persoonlijk voor meer dan de helft van mijn broodwinning’. Noordelijke bestuurders noemen in de berichtgeving evenzo het belang van Avebe voor de economie van Oost-Groningen: ‘Volgens de drie PvdA'ers is een doorbraak in de nu al anderhalve week durende staking nodig opdat het zetmeelconcern een sterke pijler onder de noordelijke agrarische cluster blijft’ (29 september 2005). Akkerbouwvoorman Aike Maarsingh zegt op 6 oktober 2005 in de krant dat ‘alleen als alle neuzen dezelfde kant op staan heeft het concern een kans op lange termijn te overleven. Avebe is te belangrijk voor de regionale economie om ruziënd ten onder te gaan’.

Ten slotte komt de penibele situatie van het grote aardappelmeelconcern Avebe zelf aan de orde in de berichtgeving. Op 3 oktober 2005 staat er in het *DvhN* dat ‘op spandoeken boze boeren er geen misverstand over laten bestaan wie zij verantwoordelijk houden voor de penibele positie waarin Avebe en zichzelf momenteel verkeren’. Op 6 oktober wordt het beeld dat Avebe het financieel moeilijk heeft versterkt door de berichten dat met een schade van 10 tot 20 miljoen Avebe ‘heel dure principes heeft voor een bedrijf dat het al moeilijk genoeg heeft om zich staande te houden’ en dat

'dat nog tot lengte van jaren zal doorwerken in de bedrijfsresultaten van Avebe, die toch al onder druk staan door een dure wereldmarkt en afnemende steun uit Brussel'.

Op de vijfde plaats wordt bij de sociaal-economische historische elementen aandacht geschonken aan de *voortgang en verbetering* van de sociaal economische positie. 3.6 procent van de tekst en in bijna een derde van de artikelen komt dit sociaal-economisch element aan de orde (tabel 3.2). Hoewel dit sociaal-economische aspect pas op de vijfde plaats in de rangorde 'meest genoemde sociaal-economische elementen' aan de orde komt, betekent de aanwezigheid van dit element dat er niet alleen maar kommer en kwel gesproken wordt in de berichtgeving. Het gaat hierbij allereerst over de voortgang die volgens de partijen door het einde van de stakingen hopelijk geboekt zal worden op sociaal-economisch vlak. Hoewel de verschillende actoren niet allemaal even enthousiast waren over de stakingen, zijn alle actoren blij dat de stakingen afgelopen zijn. Dat betekent immers dat Avebe weer vooruit kan en, wat vooral voor de stakers fijn is, de werkgelegenheid in het gebied gered is. In een gebied waar deze al jarenlang en historisch gezien continu onder druk staat wordt dat toch als een voortgang gezien. Op 6 oktober 2005 wordt bijvoorbeeld gemeld dat 'ook op een aantal andere punten de voorwaarden uit het oorspronkelijke sociaal plan zijn verbeterd. De fabrieken kunnen weer gaan draaien en de brokken van de afgelopen weken kunnen worden opgeraapt'. Op 24 september 2005 wordt vervolgens gemeld dat 'er op zich weinig inhoudelijke meningsverschillen bestaan over de vraag waar het heen moet met het bedrijf. Maar uiteindelijk is er toch een belangrijke slag gemaakt doordat alle partijen over hun directe belangen heen hebben gekeken en er met overtuiging hebben meegewerkt'.

Verder komt in de krant een enkele keer het vertrouwen in de voortgang van de sector, Avebe en de sociaal-economische structuur van Oost-Groningen naar voren. Dit is bijvoorbeeld het geval op 29 september 2005: 'Volgens de drie PvdA'ers is een doorbraak in de nu al anderhalve week durende staking nodig opdat het zetmeelconcern een sterke pijler onder de noordelijke agrarische cluster blijft. Een sterk Avebe is volgens de sociaal-democraten onmisbaar voor de 'innovatieve slag' die de noordelijke landbouw en agro-industrie moeten maken om te overleven ondanks afkalvende steun van de Europese Unie. De PvdA'ers zien vooral nieuwe toekomst in een omschakeling naar teelt en verwerking van gewassen waaruit biobrandstoffen kunnen worden gemaakt.' Het beeld van een sociaal-economische structuur waar vertrouwen en voortgang in bestaat komt dus ook in de berichtgeving naar voren.

Op de zesde plaats komt in de berichtgeving in 2.9 procent van de tekst het (historisch) beeld van *armoede en lage inkomens* naar voren (tabel 3.2). Opvallend is echter dat wanneer het over armoede gaat het niet het inkomen van de fabrieksarbeiders, maar het inkomen van boeren is die centraal staat in de berichtgeving. Op zich niet raar als bedacht wordt dat er in deze staking één groep actoren (de werknemers van Avebe) is die strijdt voor het behoud van haar baan, maar dat het inkomen van een andere groep actoren (de boeren) daardoor juist op het spel komt te staan. Zodoende komt het voor dat daar waar de berichtgeving over werkloosheid gaat, het de traditionele arbeiders zijn die in de berichtgeving centraal staan én daar waar een bericht over armoede en lage inkomens gaat, het de boerengezinnen zijn die centraal staan. Op 22 september 2005 meldt het *DvhN* bijvoorbeeld: 'Wij blijven wel degelijk ongerust dat deze staking de continuïteit van Avebe bedreigt, het bedrijf waar we als boeren zoveel geld in hebben zitten en waarvan heel veel gezinnen moeten eten'. Op 4 oktober 2005 brengt de krant ook een citaat van een gedupeerde boer over de stakingen: 'Onbegrijpelijk voor mij als leverancier, als je weet dat er meer geld aan loon en salarissen wordt betaald aan de 1300 personeelsleden van Avebe dan aan de 4000 zetmeeltelers voor de te leveren

aardappelen'. Tenslotte brengt de krant op 6 oktober 2005 het beeld naar voren dat het inkomen van boeren al jarenlang onder druk staat: 'De financiële gevolgen voor Avebe én haar boerenleden zijn omvangrijk Maar hoe gaat het in de toekomst? 'Wat doet iemand die jarenlang geen loonsverhoging krijgt, maar de kosten wel ziet stijgen', vraagt boer Tasken zich af'.

Ten slotte wordt summier het sociaal-economische element naar voren gebracht dat de *arbeidsomstandigheden* verre weg van ideaal zijn in Oost-Groningen (tabel 3.2). Vooral het feit dat er gevochten moet worden voor de goede arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden staat op dit punt centraal. Het zijn dan niet zozeer de slechte fysieke omstandigheden die van oudsher bij stakingen werden bestreden (zoals een slechte ventilatie, fysiek te zwaar werk of te lange werkdagen), maar meer de slechte financiële arbeidsomstandigheden. Zo meldt het *DvhN* op 1 oktober 2005: 'Nee, de felheid van de staking en de emoties die deze oproept is gelegen in het unieke feit dat de ene groep burgers, de stakers, vechten voor het behoud van hun baan en financiële zekerheid, in conflict komen met de belangen van de andere groep burgers, de boeren, die ook hun bedrijf in stand willen houden en deze aantasting van hun inkomen niet kunnen dragen.' Op 16 september 2005 geeft FNV Bondgenoten zetmeelconcern Avebe aan 'nog tot morgenavond de tijd om het personeel betere voorwaarden te bieden voor de voorgenomen reorganisatie'.

3.2.2 Cultureel-historische & politieke elementen

Zoals tabel 3.2 laat zien zijn het naast de *sociaal-economische elementen* alleen de *cultureel-historische elementen* die in de berichtgeving naar voren komen. De markante *politieke geschiedenis* van Oost-Groningen, zoals deze in het vorige hoofdstuk te lezen was, komt in de berichtgeving niet aan de orde. Aan de ene kant is dit opmerkelijk te noemen, omdat de politieke cultuur van Oost-Groningen nauw verweven is met de cultureel-historische en sociaal-economische geschiedenis van de streek. Aan de andere kant is het begrijpelijk dat de sociaal-economische en cultureel-historische elementen juist tijdens stakingen voornamelijk onder het voetlicht worden gebracht en minder aan de politieke geschiedenis wordt gerefereerd.

De cultureel-historische elementen spelen op historisch gebied de een na belangrijkste rol bij de berichtgeving van stakingen en bepalen daarmee ook mede het beeld dat er over Oost-Groningen bestaat in het *DvhN* (tabel 3.2). Het beeld dat voornamelijk naar voren komt, is het beeld van de *tegenstellingen* die het gebied van oudsher kent. Zowel de tegenstellingen tussen de boeren en de arbeiders, tussen de fabrikanten en de arbeiders en de lastige driehoeksverhouding tussen fabrikanten, boeren en werknemers staan in 54 procent van de artikelen (wat 8.8 procent is van alle tekst) van de berichtgeving van de stakingen centraal (tabel 3.2).

Het gaat allereerst om de diepgewortelde tegenstellingen tussen boeren en arbeiders. Op 1 oktober 2005 staat er zodoende in het *DvhN*: 'Nee, de felheid van de staking en de emoties die deze oproept is gelegen in het unieke feit dat de ene groep burgers, de stakers, vechten voor het behoud van hun baan en financiële zekerheid, in conflict komen met de belangen van de andere groep burgers, de boeren, die ook hun bedrijf in stand willen houden en deze aantasting van hun inkomen niet kunnen dragen'. Ook in respectievelijk een citaat van de krant van 24 september 2005 en twee citaten uit de krant van 27 september 2005 wordt het beeld van de historische tegenstellingen tussen boeren en arbeiders duidelijk naar voren gebracht: 'De felheid waarmee wordt gestreden is ongewoon binnen de huidige arbeidsverhoudingen. Hoe dat komt? "Wat we hier zien is in feite een revival van de oude tegenstelling tussen boeren en arbeiders", zegt mediasocioloog Peter Hofstede uit Leermens', 'De

boeren waren altijd oppermachtig, maar naarmate de macht van arbeiders en bonden groeide, laaide die tegenstelling ook steeds vaker op' en 'Boeren en stakers tegenover elkaar in aardappelloorlog'. Verder komt de historische tegenstelling tussen de fabrikanten en de werknemers in de berichtgeving naar voren. Zo scheidt het *DvhN* op bijvoorbeeld 24 september 2005 dit beeld in een artikel: 'Maar ook eerdere reorganisaties bij Avebe zorgen er nu voor dat het conflict zo scherp wordt neergezet. Argwaan en wantrouwen zijn diepgeworteld in de bedrijfscultuur'. Op 30 september 2005 wordt evenzo dit beeld van tegenstellingen tussen de werkgevers en werknemers naar voren gebracht. 'Bovendien staat de manier waarop die plannen tot stand zijn gekomen haaks op de afspraken over de rol die de COR daarin zou spelen'.

Tenslotte is de historisch bestaande driehoeksverhouding in de aardappelmeelindustrie tussen werkgevers, werknemers en boeren aanwezig in de berichtgeving. Deze verhouding heeft in de loop der jaren de nodige spanningen en tegenstellingen opgeleverd. Op 24 september 2005 staat daar bijvoorbeeld over in het *DvhN*: 'Het commerciële langetermijnbelang van het bedrijf loopt niet altijd parallel met dat van de boeren, die zoveel mogelijk rendement op hun oogst en hun investering in het bedrijf willen zien. En die belangen gaan weer niet altijd samen met dat van de bonden, die traditioneel toch geneigd zijn in eerste instantie naar behoud van werkgelegenheid te kijken'. Het beeld dat deze spanningen historisch gezien een grote rol spelen blijkt evenzo uit een artikel van de krant van 27 september 2005: 'Dit conflict zit volgens mij veel dieper dan alleen de werkgelegenheid'.

Op de tweede plaats komt het beeld van de bestaande *onderdrukking* van arbeiders door werkgevers in Oost-Groningen naar voren. Volgens tabel 3.2 gebeurt dat in 11 procent van de artikelen en 0.5 procent van alle tekst. Het beeld is niet veel aanwezig en richt zich met name op de tegenstellingen die er vroeger waren. Op 1 oktober komt de historisch ongelijke machtsverhouding tussen de boer en de arbeider ter sprake: 'Om de felheid van de betrokken partijen te verklaren haalt Peter Hofstede de vroegere verhouding tussen de almachtige boer en de afhankelijke arbeider van stal'. Op 24 september 2005 komt de onderdrukking, zij het in bedekte termen, evenzo naar voren in de krant: 'De boeren waren altijd oppermachtig, maar naarmate de macht van arbeiders en bonden groeide, laaide die tegenstelling ook steeds vaker op'.

Op de derde en laatste plaats worden er een aantal *historische personen* aangeduid in de berichtgeving. Zoals tabel 3.2 laat zien is het aantal keren dat ze genoemd worden wel summier: in 0.3 procent van de gehele tekst en in 5.4 procent van de artikelen is aandacht besteed aan een historisch persoon. Meest in het oog springend is de aanwezigheid van Fré Meis in het *DvhN* op 24 september 2005: 'Denk maar aan communistenleider Fré Meis die de stakingen in de karton aanvoerde'. Meis staat bijna symbool voor de arbeidersbeweging- en opstanden en het communisme in Oost-Groningen in de jaren zestig en zeventig en tijdens de stakingen in 2005 wordt opnieuw naar hem gerefereerd. Het beeld dat Fré Meis in het verleden heeft achtergelaten, wordt dus, zij het summier, in de berichtgeving gekoppeld aan de stakingen van 2005. Daarnaast komt er nog een ander persoon voor in de berichtgeving die in het meer kortstondige verleden symbool staat voor het geluid van de boeren, Aike Maarsingh. Zodoende wordt er 4 oktober naar Maarsingh en zijn emotionele betoog voor een oplossing in het conflict gerefereerd.

Figuur 3.1: Boze boeren voeren actie bij Avebe (Bron: Harry Tielman, 2005)

De historische elementen komen ook in de bij de artikelen geplaatste *foto's* naar voren. Dat geldt in de eerste plaats om de sociaal-economische elementen. Zo komen de van oudsher belangrijke economische sectoren de landbouw en de industrie in beeld op een aantal foto's die in de krant staan afgedrukt. Op 23 september 2005 bijvoorbeeld staan de tractoren van actievoerende boeren op de foto mét op de achtergrond één van de Avebe-vestigingen waar gestaakt wordt (figuur 3.1). Op 30 september 2005 wordt er via het logo van Avebe, dat groot in de krant staat afgedrukt, gerefereerd aan de industrie in het gebied. Een foto met daarop een berg met aardappelen in de krant van 24 september 2005 versterkt het beeld dat Oost-Groningen met de landbouw verbonden is. Verder wordt op de foto's stil gestaan bij cultureel-historische elementen van Oost-Groningen. Zodoende zijn bijvoorbeeld de (historische) tegenstellingen in Oost-Groningen op de gevoelige plaats vastgelegd. Op 28 september is bijvoorbeeld op een foto te zien dat er stakers (te herkennen aan oranje FNV-hesjes) voor de rechtbank in Groningen opgesteld staan. Dit duidt op tegenstellingen tussen partijen. Ook een foto van 24 september 2005 duidt op tegenstellingen. Te zien is dat een FNV-bestuurder op een podium staat en de werknemers toespreekt. De leden hebben allemaal oranje hesjes aan en zijn als staker te herkennen (figuur 3.2). Dat duidt op tegenstellingen. Tenslotte staat er een foto van Aike Maarsingh, 'historisch persoon', afgedrukt in de krant van 4 oktober 2005. De foto's, hoewel het er in totaal maar zeven zijn, dragen bij aan een beeld van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen.

Kortom, de *historische elementen* dragen bij aan de representatie van Oost-Groningen in de berichtgeving van de staking in Oost-Groningen. Het gaat dan alleen niet om *politieke*, maar om *cultureel-historische* en voornamelijk *sociaal-economische elementen*. Wat betreft de sociaal-economische elementen zijn het vooral de economische sectoren industrie en landbouw die in de berichtgeving in beeld komen. Ook de zwakke sociaal-economische structuur van de regio, de economische sectoren en Avebe komt naar voren. Hiermee samenhangend komen de werkloosheid, armoede, lage inkomens (van voornamelijk boeren) en arbeidsomstandigheden in de artikelen in de aandacht. De vooruitgang en het vertrouwen in een gunstige sociaal-economische toekomst voor het

gebied komen echter ook in beeld en maken deel uit van de representatie van Oost-Groningen tijdens stakingen in het *DvhN*. Het aandeel is echter veel kleiner dan dat van de meer pessimistische sociaal-economische elementen. Gezien de aard van de artikelen, stakingen vanwege een dreigende ontslagronde bij Avebe, ligt dit voor de hand. Verder kleuren cultureel-historische elementen de berichtgeving van de stakingen bij Avebe. Het zijn in dit geval voornamelijk de tegenstellingen in het gebied die bijdragen aan de berichtgeving van stakingen. De onderdrukking van de werknemers, zoals deze vroeger in het gebied aanwezig was, en historische personen spelen een bescheiden rol bij de representatie van Oost-Groningen in het *DvhN*.

3.3 Analyse sociale relaties & attitudes van bij de staking betrokken actoren

Zoals tabel 3.3 laat zien (en vergeleken met de tabellen 3.1 en 3.2) zijn het in de berichtgeving van stakingen vooral *sociale relaties en attitudes van de actoren* die aan bod komen. Gesteld kan daarmee worden dat de sociale relaties en attitudes van de actoren uit het gebied in de berichtgeving van stakingen een belangrijke bijdrage leveren aan de representatie van Oost-Groningen. Opvallend is dat de sociale attitudes van de actoren in de eerste plaats als *principiële* en *zakelijke* naar voren komen en op de tweede plaats als *rationeel* en *sober* worden gezien (tabel 3.3).

Sociale relaties en attitude van actoren		Aandeel van de artikelen met dit kenmerk (in %)	Aandeel tekst over dit kenmerk over alle artikelen genomen (in %)
Principieel			
	Conservatisme	24.0	2.3
	Gedreven/lef	76.0	15.0
	Emotioneel	68.0	9.5
	Verontwaardiging	49.0	5.9
	Voor zichzelf opkomend	100.0	37.0
	Vijandig	32.0	5.3
Zakelijk			
	Weinig (zelf)vertrouwen	30.0	3.5
	Zelfvertrouwen	78.0	16.0
	Open en brede blik	89.0	18.0
	Gesloten en vastberaden	84.0	23.0
Rationeel			
	Zelfreflecterend	65.0	11.0
	Met de vinger naar de ander wijzend	89.0	17.0
	Direct en ongenueanceerd	95.0	36.0
	Indirect en genuanceerd	65.0	9.5
Sober			
	Koeltjes	73.0	13.0
	Begripvol	57.0	7.3
	Betrokken	68.0	9.1
	Nuchter	51.0	7.2

Tabel 3.3: Resultaten analyse voor onderzoek naar sociale relaties en attitudes bij de bij stakingen betrokken actoren in berichtgeving van stakingen.

3.3.1 Principieel

De meest voorkomende *principiële* attitude, en tevens überhaupt de meest voorkomende attitude, is de principiële houding om *voor zichzelf op te komen*. In alle artikelen en in 37 procent van alle tekst worden de Oost-Groningers neergezet als een voor zichzelf opkomende actor (tabel 3.3). Uit de analyse van de berichtgeving blijkt dat alle actoren voor zichzelf opkomen. Op zich is dat niet verrassend, omdat bij een staking verschillende partijen tegenover elkaar komen te staan en daarbij allemaal het onderste uit de kan willen halen. Dat geldt op de eerste plaats voor de werknemers die de stakingsacties onder leiding van FNV Bondgenoten zijn begonnen. Op 21 september 2005 staat er bijvoorbeeld in de krant: ‘Volgens bestuurder Anja Dijkman groet het aantal stakers in Foxhol elke dag naarmate meer werknemers beginnen aan hun nieuwe ploegenrooster. Gisteren kwamen daar nog tientallen werknemers van de DWM-fabriek in Veendam bij, en vandaag wordt het werk neergelegd bij de 700 werknemers tellende locatie Ter Apelkanaal’. Dit citaat illustreert de berichtgeving dat de arbeiders staken, omdat ze voor zichzelf op willen komen. Op 23 september 2005 staat er evenzo een dergelijk citaat in het *DvhN*: ‘Deze bond, waarbij circa driekwart van de 1300 werknemers van het concern zijn aangesloten, eist hardere garanties dat het aantal gedwongen ontslagen bij deze en nog te verwachten reorganisaties tot een minimum wordt beperkt’.

Ook de boerenorganisaties en de boerenachterban worden in de berichtgeving afgeschilderd als een voor zich zelf opkomende actor. Zo meldt het *DvhN* op 3 oktober: ‘Onverantwoordelijk, onredelijk en zelfs gevaarlijk noemen ze de opstelling van Dijkman en consorten. De FNV’er brengt volgens hun een kanon in stelling om een mug te schieten’. Op 21 september valt te lezen: ‘Boze boerenleden kondigden in de aanloop naar de acties aan dat ze de stakers bij FNV Bondgenoten desnoods met harde hand op andere gedachten zouden brengen’.

Verder komt de directietop van Avebe op voor de belangen van haar bedrijf. Zo meldt de krant op 3 oktober dat ‘volgens Avebe FNV bedreigd heeft de staking tot het bittere eind door te zetten’. De lastige driehoeksrelatie in de aardappelmeelindustrie tussen werkgevers, werknemers en boeren, zoals deze ook in de vorige paragraaf aan de orde kwam, laat zien dat de actoren voor zichzelf opkomen. Zo meldt het *DvhN* op 6 oktober dat ‘na een nacht lang onderhandelen spraken de strijdende partijen gisterochtend af dat werknemers die hun baan kwijtraken bij de voorgenomen reorganisatie, meer tijd om nieuw werk te vinden binnen of buiten Avebe’ en ‘boeren protesteerden woedend aan de poort, stakers en werkwilligen kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan en de concerntop en FNV Bondgenoten gingen ruziënd over straat’.

Op de tweede plaats komen de actoren naar voren als principiële actoren met *gedrevenheid en lef*. In 76 procent van de artikelen in 15 procent van alle tekst blijken de actoren met een dergelijke attitude in beeld te komen (tabel 3.3). Gedrevenheid en lef zijn attitudes die bij alle actoren naar voren komen en op deze manier bijdragen aan de representatie van Oost-Groningen. Dit is gezien de aard van de berichtgeving, de stakingen, een begrijpelijke constatering. Zo spreekt er gedrevenheid en lef uit een citaat van een artikel uit 3 oktober 2005 over Anja Dijkman, de voorvrouw van de FNV-aanhang: ‘Boeren kunnen haar bloed wel drinken, stakers lopen met haar weg. Vakbondsvrouw Anja Dijkman staat al twee weken in het oog van de orkaan die over Avebe raast. Met de leden van haar FNV Bondgenoten heeft ze middenin de aardappeloogst de vier fabrieken van het zetmeelconcern plat gelegd’. Ook op 8 oktober laten de stakers zien dat ze gedreven zijn en niet met zich laten sollen: ‘De vakbond is woedend over het akkoord dat het zetmeelconcern heeft gesloten met CNV en De Unie over de geplande reorganisatie. Volgens FNV’ster Anja Dijkman krijgt de Avebe-top daarmee een ‘blanco cheque’ om naar believen werknemers op straat te zetten’.

De boeren en de werkgevers zijn minstens zo principieel en gedreven als de werknemers om tot een einde te komen van de stakingen en voor het eigen belang op te komen. Op 4 oktober 2005 stelt akkerbouwvoorman Aike Maarsingh in het *DvhN* dat 'het imago van de beroepsgroep beschadigd wordt' en LTO Nederland daarom 'overweegt op korte termijn contact te zoeken met het ministerie om een doorbraak in de crisis te forceren' en dat 'een derde partij maar een oordeel moet vellen over de situatie, omdat dat misschien iets oplost'.

Ook de directie van Avebe is vastberaden, althans dat is de visie van de FNV in de berichtgeving op bijvoorbeeld 4 oktober 2005: 'Avebe geeft ons keer op keer de herhaling van het standpunt dat ze al weken hebben, stelt FNV-bestuurder Anja Dijkema' en 'Volgens de bond probeerde Avebe deze week nog personeel 'om te kopen' met de toezegging dat werkwilligen worden gevrijwaard van ontslag bij de reorganisatie die de inzet is van het hele conflict'.

Ten derde komen de *emoties* van de Oost-Groningers in de berichtgeving van de stakingen in beeld en dragen zo bij aan de representatie van Oost-Groningers in het *DvhN*. Deze emoties zijn voornamelijk terug te vinden in de actoren die het hardst roepen en persoonlijk het meeste te verliezen hebben bij de situatie, namelijk de boeren en de stakers. In tweederde van artikelen (en 9.5 procent van alle tekst) komen deze emoties voor (tabel 3.3). Voorbeelden van de aanwezigheid van emoties onder de boeren staan in de kranten van respectievelijk 22 september 2005 en 5 oktober 2005: "Wij voelen ons verneukt door de bond", vatte woordvoerder Stephan Mencke de gevoelens samen' en 'Terwijl de beide strijdende partijen na dik twee weken staken eindelijk weer rond de tafel zaten en uitzicht hadden op een akkoord, rukten enkele honderden boerenleden op naar de fabriek om daar de staking te breken. Daarbij liepen de spanningen hoog op'.

Ook de werknemers van het aardappelmeelconcern blijken in de berichtgeving regelmatig met emoties te worden afgeschilderd. Zo lopen in respectievelijk de twee berichten van 6 oktober 2005 en de berichten op 20 en 23 september 2005 de emoties onder werknemers van Avebe hoog op: 'Tweeënhalve weken van oplopende spanning komen tot een ontlading als de vingers de lucht in gaan op de vraag: Wie is er vóór? 'Jaaah!', klinkt het massaal in de stamvolle zaal van hotel Parkzicht in Veendam', 'Trap ze d'r oet', roepen emotionele stakers in de zaal', 'De grimmige gezichten van de actievoerder lieten niets aan duidelijkheid te wensen over' en 'Een niet eens zo groot meningsverschil over het sociaal plan voor de voorgenomen afslanking van de noordelijke zetmeelfabrikant is uitgelopen op een staking die met de dag grimmiger wordt'. Uit het feit dat de verschillende actoren vanuit hun eigen principes onderhandelen en allemaal veel te verliezen hebben, komen er de nodige emoties voor in de berichtgeving. Oost-Groningers blijken wel de nodige emoties te kennen en daar open voor te staan. De moeilijke verhoudingen tussen de bij de staking betrokken actoren komen in de berichtgeving daarbij weer duidelijk naar voren: 'FNV Bondgenoten voelt zich 'geschoffeerd' en Avebe is 'onthutst en bezorgd over het voortbestaan van de onderneming'' (3 oktober 2005) en 'terwijl bestuur en bond met de koppen tegen elkaar aan stonden, liep Avebe zware averij op' (6 oktober 2005).

Op de vierde plaats komen de *verontwaardiging* en *vijandigheid* die uit een principiële houding ontstaat duidelijk naar voren in de berichtgeving. Beide in respectievelijk 5.9 en 5.3 procent van alle tekst en 49 en 32 procent van de artikelen (tabel 3.3). Deze houding ten op zichte van elkaar komt bij alle actoren voor. Wel moet gesteld worden dat de vijandigheid en verontwaardiging in de berichtgeving het grootst is onder de boeren. Dit valt wellicht te verklaren door het feit dat zij op korte termijn persoonlijk het meest geschaad worden door de stakingen van de werknemers van Avebe. Zo meldt het *DvhN* op 3 oktober 2005 dat 'beide kampen na afloop van het overleg in Haren

volhardden in hun oorlogstaal van de afgelopen stakingsweken' en staat er op 21 september 2005 in een bericht dat 'boze boerenleden in de aanloop naar de acties aan kondigden dat ze de stakers van FNV Bondgenoten desnoods met harde hand op andere gedachten zouden brengen'. Op 23 september 2005 is er in de krant helemaal een vijandige houding van de boeren te bespeuren: 'Boze boeren steken vakbondsvlaggen in brand en vernielen actiemateriaal. Een massale poortactie bij de fabriek in Gasselternijveen werd door de bonden afgeblazen toen ze vernamen dat 350 grimmige boeren met hun tractoren zich al bij de poort hadden opgesteld'. De vijandigheid komt voornamelijk van de boeren, maar de houding van de andere actoren schijnt volgens de berichtgeving van respectievelijk 22 en 24 september 2005 ook vijandig te zijn: 'Intussen vliegen FNV en Avebe elkaar in de haren en beschuldigen elkaar over en weer van intimidatie. Vooruitlopend op een sluiting vanmiddag door de stakers, heeft Avebe gisteravond besloten de locatie in Gasselternijveen stil te leggen omdat werkwilligen zich bedreigd voelden' en 'een boer heeft bij de politie in Stadskanaal aangifte gedaan nadat hij een dreigbrief had ontvangen die kennelijk afkomstig is van stakend personeel'.

De verontwaardigde houding komt vooral naar voren als de principiële actoren de stakingseisen en houding van hun tegenstanders onder ogen komen. Die verontwaardiging telt voor alle partijen. Zo is de directie van Avebe op 3 oktober 2005 in de krant 'onthutst en bezorgd over het voortbestaan van de onderneming', stelt een boer op 4 oktober 2005 dat de staking 'voor mij als leverancier onbegrijpelijk is, als je weet dat er meer geld aan loon en salarissen wordt betaald aan de 1300 personeelsleden van Avebe dan aan de 4000 zetmeeltelers voor de te leveren aardappelen' en plaatst FNV bondgenoten op 8 september 2005 'grote vraagtekens' bij de ontslagaanzegging van 'van 148 werknemers deze dagen en eind dit jaar nog eens 118 man'. De onderlinge sociale relaties en attitudes zijn in de berichtgeving bij tijden vijandig en de verontwaardiging richting elkaar is af en toe groot.

Op de vijfde en laatste plaats komt in de beelden van de principiële Groninger ook een *conservatieve* houding naar voren. Hiermee wordt bedoeld dat Oost-Groningers graag principieel vast willen houden aan bestaande principes en bij het eigen standpunt blijven. Volgens tabel 3.3 komt in 24 procent van de artikelen een beeld van conservatisme langs. Dit houdt concreet in dat in 2.3 procent van alle tekst Oost-Groningers als conservatief worden afgeschilderd kunnen worden. Dit conservatisme, dat in de stakingen naar voren komt, omdat de strijdende partijen het onderste uit de kan willen halen, komt voor bij alle actoren. Zo staat er op 3 oktober 2005 in het *DvhN* dat 'de strijdende partijen bij zetmeelconcern Avebe zaterdag geen steek dichterbij een oplossing zijn gekomen voor hun conflict over de komende reorganisatie' en op 6 oktober 2005 dat 'nu Avebe zelf aangeeft dat het nieuwe akkoord niks méér kost dan het oorspronkelijke sociaal plan, het lijkt alsof ze de deur naar onderhandelingstafel al die tijd heeft dichtgehouden uit principe. Met een schade van 10 tot zelfs 20 miljoen zijn dat dan wel heel dure principes voor een bedrijf dat het al moeilijk genoeg heeft om zich staande te houden'. Ten slotte blijkt het conservatisme en het conflict tussen de verschillende actoren in een artikel van 24 september 2005 historisch in de regio verankerd te liggen: 'De arbeider strijdt weer tegen de boer. Dat fenomeen is historisch diepgeworteld in de regio. Denk maar aan communistenleider Fré Meis die de stakingen in de karton aanvoerde'. Op 27 september wordt dit aangevuld met 'dit conflict zit volgens mij veel dieper dan alleen de werkgelegenheid'.

3.3.2 Zakelijk

De *zakelijke* houding van Oost-Groningers komt in de berichtgeving duidelijk naar voren. Zoals tabel 3.3 laat zien komen de Groningers, als naar het percentage tekst gekeken wordt, tijdens de stakingen op de eerste en belangrijkste plaats over als *gesloten en vastberaden*. 23 procent van alle tekst wordt gerelateerd aan de geslotenheid en vastberadenheid van Oost-Groningers. Oost-Groningers zouden wat dit betreft zakelijk gezien een beetje kortzichtig zijn en gespitst zijn op de eigen mening en opvattingen. Verspreid over de verschillende artikelen komen de Oost-Groningers echter vooral over als *open* en het hebben van een *brede blik*. De Oost-Groningers zouden wat dat betreft juist overkomen als een groep mensen waar je mee kunt praten en onderhandelen. Dit lijkt tegenstrijdig, maar als er iets nauwkeuriger naar de verschillende teksten wordt gekeken dan valt de bijna gelijkmatige aanwezigheid van beide begrippen enigszins te verklaren. Allereerst blijken de verschillende actoren in de berichtgeving zo hun eigen manier van zakendoen te hebben. De werknemers, onder leiding van FNV Bondgenoten, komen in de berichtgeving vooral over als open en het hebben van een brede blik. De werknemers worden wat dat betreft bijna aldoor afgeschilderd als een club met mensen die graag tot een oplossing wil komen. Zo wordt de voorvrouw van de FNV, Anja Dijkman, op 3 oktober 2005 afgeschilderd op de volgende manier: ‘In onderhandelingsituaties durft ze ook wel in te leveren op punten, als ze inschat dat ze dat tegenover de leden kan verantwoorden. En meestal schat ze dat goed in. Als je in een onderhandelingsituatie niet op jouw manier bereikt wat je voor ogen staat maar je kunt langs andere weg hetzelfde verwezenlijken, moet je bewegen. Dat vergt een brede blik, creativiteit en een flexibele instelling.’ Op 4 oktober 2005 worden de werknemers evenzo afgeschilderd als een club waarmee op een open manier zaken meegedaan kan worden: ‘We moeten met elkaar verder’, sust Dijkman, ‘maar deze stemming is alleen voor de stakers want dit is hún akkoord.’

De boeren en de Avebe-top komen daarentegen in de berichtgeving veel minder vaak voor met een open en brede zakelijke blik. Voorbeelden wanneer dit wel gebeurt, zijn wat de Avebe-top betreft te vinden op 4 oktober 2005: ‘Tot dinsdag viel daar niet over te praten, maar nu komt de concerntop de FNV toch tegemoet. Sterker: boventallige werknemers krijgen plots vijftien maanden om met doorbetaling van loon naar werk te zoeken terwijl de bond om twaalf maanden had gevraagd’ en ‘Het zetmeelconcern heeft FNV Bondgenoten vandaag uitgenodigd voor een gesprek.’ Ook de boeren worden af en toe afgeschilderd als een actor met een brede en open blik aan de onderhandelingstafel: ‘De boerenleden van zetmeelconcern Avebe zien voorlopig af van acties tegen de staking van FNV Bondgenoten. Dat is de uitkomst van een onderhoud tussen een delegatie van een groep verontruste aardappeltelers en de vakbond’ (21 september 2005) en ‘Deze doorgaans kritische tegenvoeter van LTO Nederland wil in afzonderlijke ‘openhartige gesprekken’ met zowel FNV als concerntop kijken of er een basis is om alsnog tot een akkoord te komen’. Het is overigens opvallend, en misschien wel begrijpelijk, dat de open en brede blik van de boeren en Avebe-top voornamelijk tijdens het naderende einde van de stakingen in de berichtgeving terug te lezen valt. Dat tekent waarschijnlijk de vastberadenheid in het zaken doen van de boeren. Deze komen namelijk vooral als gesloten en vastberaden in beeld in de berichtgeving. Vooral de manier waarop de boeren hun acties hebben gevoerd heeft ervoor gezorgd dat de boeren vooral bijdragen aan een representatie van geslotenheid en vastberadenheid. De boeren speelden de acties immers ‘hard to get’, omdat zij op korte termijn financieel slachtoffer werden van de acties. Voorbeelden van de vastberaden en gesloten houding van de boeren zijn te vinden in de berichtgeving van respectievelijk 24 september 2005 en 4 oktober 2005: ‘Ook de boeren die zich de afgelopen twee stakingsweken hadden opgeworpen als coördinatoren van het boerenprotest, kregen hun achterban niet meer gekalmeerd’

en ‘Terwijl de beide strijdende partijen na dik twee weken staken eindelijk weer rond de tafel zaten en uitzicht hadden op een akkoord, rukten enkele honderden boerenleden op naar de fabriek om daar de staking te breken. Daarbij liepen de spanningen hoog op’.

De Avebe-top en de werknemers van Avebe zijn gedurende de staking ook afgeschilderd als gesloten en vastberaden, maar minder vaak dan dat de boeren dat worden. Op respectievelijk 5 oktober 2005 en 23 september 2005 staan de werknemers en werkgevers bijvoorbeeld gesloten en vastberaden tegenover elkaar en lijken de zaken muurvast te zitten: ‘De strijdende partijen bij zetmeelconcern Avebe zijn zaterdag geen steek dichtbij een oplossing gekomen voor hun conflict over de reorganisatie. Volgens Avebe heeft FNV gedreigd de staking tot het bittere eind door te zetten’ en ‘Met zo’n arrogante houding kunnen wij niets, dat moet de FNV zich ook realiseren’.

De lastige driehoeksverhouding tussen boeren, werkgevers en werknemers wordt op zakelijk gebied weer duidelijk, want ook de boeren en werknemers van Avebe zitten duidelijk niet op één lijn. Dit is bijvoorbeeld het geval op 24 september 2005: ‘Werknemers van Avebe en boeren uit de regio staan lijnrecht tegenover elkaar nu het werk bij vier vestigingen is neergelegd.’ Het beeld van vastberaden partijen, en met name vastberaden boeren, die gedurende de stakingen wat meer open en oplossingsgericht lijken te worden, komt in de berichtgeving van de stakingen naar voren.

Figuur 3.2: Massaal toegestroomde stakende Avebe- medewerkers luisteren aandachtig naar FNV- bestuurders (Bron: Dennis Beek, 2005, zie logo in foto).

Op de tweede plaats blijkt uit de zakelijk houding van de actoren dat Oost-Groningers voornamelijk veel *zelfvertrouwen* hebben. In 16 procent van alle tekst komt dit zelfvertrouwen boven drijven, terwijl een *gebrek aan (zelf) vertrouwen* slechts in 3.5 procent van de tekst naar voren komt (tabel 3.3). In de berichtgeving is een duidelijk onderscheid te vinden in de situaties wanneer de Oost-Groningers vol vertrouwen en wanneer ze met weinig vertrouwen in beeld komen. De Oost-Groningers blijken namelijk vooral blakend van zelfvertrouwen in de berichtgeving naar voren te komen als ze voor hun eigen belangen moeten opkomen en de strijd aan moeten gaan met hun tegenstanders. Dit geldt voor alle partijen. Zo is de Avebe-top vol zelfvertrouwen dat de reorganisatie die ze graag wil uitvoeren gerechtvaardigd is. Het concern is zelfs bereid om hiervoor een kort geding aan te spannen tegen de vakbond. Op 27 september 2005 bericht het *DvhN* hier over:

‘Zetmeelconcern Avebe eist vandaag in kort geding dat FNV Bondgenoten de staking in het bedrijf beëindigt.’ Ook de boeren hebben het nodige vertrouwen in hun eigen standpunt en doen hun zaken volgens de berichtgeving dan ook op een manier vol met zelfvertrouwen: ‘Op spandoeken laten boze boeren er geen misverstand over bestaan wie zij verantwoordelijk houden voor de penibele positie waarin Avebe en zichzelf momenteel verkeren. Anja Dijkman en niemand anders speelt met de toekomst van het hele concern door middenin de aardappelcampagne de fabrieken plat te gooien’ (3 oktober 2005). Ten slotte bestaat het beeld dat de FNV en de werknemers zeker zijn van hun zaak. Op respectievelijk 28 september en 6 oktober meldt het *DvhN* bijvoorbeeld: ‘Meer bedenktijd is volgens FNV Bondgenoten ook gerechtvaardigd aangezien er binnen enkele weken een uitspraak ligt in de procedure die de ondernemingsraad tegen Avebe’s reorganisatieplannen heeft aangespannen bij de Ondernemingskamer in Amsterdam’ en ‘De leden van FNV Bondgenoten stemden gisteren unaniem in met het akkoord dat hun vakbond heeft gesloten met het zetmeelconcern over de aanstaande reorganisatie’.

Een gebrek aan zelfvertrouwen is een sociale attitude die minder vaak naar voren komt in de berichtgeving dan de attitude ‘zelfvertrouwen’, maar is wel aanwezig. Deze houding komt opvallend vaak voor als de berichtgeving gaat over de sociaal-economische toekomst van Oost-Groningen en de toekomst van Avebe. Avebe maakt zich zorgen over het voortbestaan van het bedrijf. Vooral de attitude van de boeren blaakt in de berichtgeving niet echt van het zelfvertrouwen. Op respectievelijk 4 en 6 oktober 2005 blijkt deze houding: ‘Maar hoe gaat het in de toekomst? ‘Wat doet iemand die jarenlang geen loonsverhoging krijgt, maar de kosten wel ziet stijgen’, vraagt Tapken zich af. ‘Die gaat iets anders doen, of niet? Wat als er straks helemaal geen aardappels meer zijn om te verwerken?’ en ‘Het grote probleem is dat er lang niet voor al deze mensen vervangend werk is in de streek’. Ten slotte typeert een bericht uit de krant van 27 september deze houding: ‘Dat bedrag hoeft maar iets lager te worden, of deze hele teelt verdwijnt. De zetmeelaardappel heeft z’n langste tijd gehad. Zonder subsidie blijft er hooguit tien procent over. Een groeiend aantal telers is er al zat van. Als ze enigszins een uitweg zien, stoppen ze met deze teelt. Binnen tien jaar is dit grotendeels weg. Ik ben een jonge boer, ik heb veel geïnvesteerd in zetmeel. Als dat op dit moment wegvalt, is het voor mij einde verhaal’. De Oost-Groningers lijken vooral vol zelfvertrouwen te zijn in hun eigen standpunt in de staking, maar zien de toekomst van hun economische situatie in Oost-Groningen niet altijd even rooskleurig in.

3.3.3 Rationeel

De attitude *rationeel* blijkt uit de analyse vaak naar voren te komen in de berichtgeving. Vooral rationeel *de vinger naar de ander wijzend*, zonder eerst naar zichzelf te kijken in moeilijke situaties, en direct en ongenueanceerd een mening ventileren komt in de berichtgeving naar voren. Op zich is deze houding voor de hand liggend, omdat de actoren tijdens een staking het onderste uit de kan willen halen en daarbij vaak het achterste van hun tong laten zien. Zoals tabel 3.3 laat zien komt in 89 procent van de artikelen en 17 procent van alle tekst het beeld naar voren dat de actoren graag eerst anderen de schuld geven en dan pas naar zichzelf kijken. Deze houding komt bij alle actoren voor, maar de houding komt bij de boeren nog iets duidelijker naar voren. Dit valt deels te verklaren door hun vijandige houding tijdens hun acties bij de aardappelmeelfabrieken. Situaties waarin het beeld ontstaat dat de boeren naar anderen wijzen zijn te vinden in de kranten van respectievelijk 3, 4 en 6 oktober 2005: ‘Anja bedankt voor de sloop van ons Avebe!’, ‘Maar dat heeft alleen maar nut als ook de FNV wisselgeld meeneemt aan de onderhandeltafel’ en ‘Als de FNV de zaak om zeep had geholpen, had zich hier in het Noorden een economische ramp afgetekend die zijn weerga niet had

gekend.’ De werknemers onder leiding van de FNV hopen door de vinger naar de ander te wijzen evenzo het onderste uit de kan te halen bij de onderhandelingen: ‘De bond eist dat de ontslagaanvraag die het bedrijf al voor 148 werknemers van tafel wordt gehaald’ (19 september 2005) en ‘De in de haast uit hun kantoor gestroomde FNV-bestuurders hielden de actievoerders echter voor dat ze niet bij de bond, maar bij de Avebe- top moeten zijn om een eind aan de staking te maken’ (22 september 2005). De concerntop komt ook met deze houding in de berichtgeving naar voren. De lastige driehoeksrelatie tussen boeren, werknemers en werkgevers is daarbij weer goed te herkennen: ‘Boeren protesteerden woedend aan de poort, stakers en werkwilligen kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan en de concerntop en FNV Bondgenoten gingen ruziënd over straat’ (6 oktober 2005).

In de berichtgeving komt, naast alle naar de wijzende vingertjes, ook enige *zelfreflectie* van Oost-Groningers naar voren. Dat gebeurt in 11 procent van alle tekst (tabel 3.3). Zo wordt er in een artikel op 3 oktober 2005 over Anja Dijkman uitgebreid stilgestaan bij het belang van zelfreflectie en het feit dat zij deze bezit: ‘Als een lid iets overkomt dat zij als onrecht ervaart, trekt ze zich dat heel persoonlijk aan. Dat neemt ze volgens mij ook regelmatig mee naar huis. En daarbij is ze sterk geneigd allereerst naar haar eigen verantwoordelijkheid, haar eigen rol te kijken’. In een artikel op 20 september 2005 blijken de werknemers evenzo zelfreflectie belangrijk te vinden: ‘Woordvoester Anja Dijkman van FNV Bondgenoten erkent dat de staking Avebe schade berokkent maar beroept zich op het feit dat staken een legaal actiemiddel is en alle overlegmogelijkheden uitgeput waren’. De boeren blijken evenzo in de artikelen te beschikken over zelfreflectie. Op 27 september 2005 komt een geciteerde boer na lang nadenken tot de conclusie dat ‘dit conflict veel dieper zit dan alleen de werkgelegenheid’. Ook het commentaar van de journalisten van het *DvhN* in hun krant schetst het beeld dat de actoren zelfreflecterend zijn en dat de staking door die zelfreflectie uiteindelijk is opgelost. Zo staat er bijvoorbeeld op 24 september 2005 in de krant: ‘Maar uiteindelijk is er toch een belangrijke slag gemaakt doordat alle partijen over hun directe belangen heen hebben gekeken en er met overtuiging hebben meegewerkt’. Het beeld dat Oost-Groningen zelfreflectie kennen is duidelijk aanwezig, maar komt voornamelijk terug bij de werknemers. Dit komt weer voornamelijk door de aanwezigheid van Anja Dijkman haar citaten.

Oost-Groningers blijken bij het rationeel naar voren komen, *direct en ongenueanceerd* te zijn. Zoals tabel 3.3 laat zien zijn de actoren in de berichtgeving in 36 procent van alle teksten direct en ongenueanceerd (wat terug te zien is in 95 procent van alle artikelen) en in ‘slechts’ 9.5 procent van alle tekst *indirect en genueanceerd* (wat terug te zien is in 65 procent van alle artikelen). Op zich is het niet vreemd dat de actoren, en voornamelijk de stakers en de boeren, zich ongenueanceerd uitlaten en dit beeld naar voren komt in de berichtgeving, omdat juist bij een staking tegenstellingen uitvergroot worden en de partijen, zoals eerder al gezegd, het onderste uit de kan willen halen in hun strijd voor werk en inkomen. Voorbeelden van beelden van ongenueanceerde en directe taal door de werknemers zijn te vinden in de krant van respectievelijk 3, 4 en 6 oktober 2005: ‘De FNV blijft het sociaal plan voor de 186 werknemers die hun baan verliezen verwerpen’, ‘Met zo’n arrogante houding kunnen wij niks. Dat moet LTO zich ook realiseren’ en ‘Trap ze d’er oet’.

De ongenueanceerde mening en directe stijl van communiceren van de boeren blijkt ten eerste uit de harde acties die de boeren op touw hebben gezet en waarover wordt bericht, zoals op 24 september 2005: ‘Boze boeren steken vakbondsvlaggen in brand en vernielen actiemateriaal’. Daarnaast ontstaat er in de berichtgeving vaak een beeld waarin blijkt dat de boeren zich hard, direct en ongenueanceerd uitlaten over de andere actoren: ‘Akkerbouwvoorman Aike Maarsingh: ‘de hele regio gaat failliet als dit nog langer duurt.’ Hij stelt ook dat de twee partijen zo snel mogelijk in een

hok samen moeten gaan zitten er pas uit mogen komen als er een oplossing is.’(4 oktober 2005). In citaten uit de berichtgeving van respectievelijk 22 en 24 september 2005 is te zien dat de boeren er duidelijk geen gras over laten groeien: ‘Wij voelen ons verneukt door de bond’ en ‘Als de FNV de zaak om zeep had geholpen had zich in het Noorden een economische ramp afgetekend die zijn weerga niet kent’. Ten slotte bestaat ditzelfde beeld, zij het in mindere mate, ook over de concerntop van het bedrijf: ‘Boeren en concernbestuurders bijten dan ook in felle bewoordingen van elkaar af’(3 oktober 2005) en ‘Opvallend is vooral de felle toon waarmee de partijen elkaar in de media bestrijden’ (24 september 2005).

Het beeld dat Oost-Groningers *indirect en genuanceerd* zijn komt in de berichtgeving van stakingen veel minder naar voren (tabel 3.3). Het indirecte en genuanceerde beeld kent twee kanten. Aan de ene kant laten de actoren zich aan het einde van de staking af en toe genuanceerd uit, omdat dat rationeel gezien het beste is voor het onderhandelingsproces. Dit is zodoende het geval in de krant van 3 oktober 2005, waar het citaat ‘als je in een onderhandelingsituatie niet op jouw manier bereikt wat je voor ogen staat maar je kunt langs andere weg hetzelfde verwezenlijken, moet je bewegen. Dat vergt een brede blik, creativiteit en een flexibele instelling’ staat. Dit is een vrij genuanceerd antwoord op de vraag hoe er een oplossing moet komen voor de ruzie. Op 23 en 24 september 2005 staan er evenzo dergelijke citaten in het *DvhN*: ‘Deze doorgaans kritische tegenvoeter van LTO Nederland wil in afzonderlijke ‘openhartige gesprekken’ met zowel FNV als concerntop kijken of er een basis is om alsnog tot een akkoord te komen’ en ‘De FNV zal zijn redenen hebben om te betwijfelen of de voorgestelde ingrepen niet te hard en te snel gaan’. Aan de andere kant zijn er citaten aanwezig waar Groningers ongenuanceerd en indirect over de situatie uitlaten, maar dat is dan meer een eufemisme dan dat daar rationeel over na is gedacht. Zo zegt een boer op 27 september 2005 ‘ik vind het jammer dat wij tegenover elkaar staan, maar op dit moment zitten wij met onze aardappelen’ (in plaats van dat hij ongenuanceerd zegt dat hij zich eigenlijk dooergert aan de situatie) en stakingsleider Anja Dijkman zegt dat ze ‘niet gauw slapeloze nachten heeft en ook niet snel chagrijnig is, maar wel merkte dat ze anders was dan anders’ (in plaats van dat ze ongenuanceerd zegt dat de zaak haar ontzettend aan het hart ligt).

3.3.4 Sober

Zoals tabel 3.3 laat zien komt de *sobere* houding van de Oost-Groninger minder vaak in beeld in de berichtgeving dan dat van de principiële, zakelijke en rationele Groninger. Op zich begrijpelijk, omdat alle actoren tijdens een staking het onderste uit de kan willen halen en er dan vaak weinig redenen zijn om koeltjes, begripvol of nuchter te reageren. De meest voorkomende sobere eigenschap in de berichtgeving blijkt dat van de *koele* Oost-Groninger te zijn. Zoals tabel 3.3 laat zien komen de actoren in 13 procent van alle tekst naar voren als koeltjes. Dit betekent dat de actoren koel, rustig, uitgelaten en wat schouderophalend reageren op verschillende situaties. Dit beeld is in 73 procent van de artikelen aanwezig. Deze gelatenheid en koele reactie komen onder alle actoren voor en met name onder de boeren de werknemers van Avebe. Zo zijn voorbeelden van gelaten reacties van boeren te vinden in de kranten van respectievelijk 6 oktober 2005 en 20 en 21 september 2005: ‘Hij wijst naar de grote aardappelstapels in zijn schuur en zegt: ‘Met de koeling hebben we ze redelijk op temperatuur kunnen houden, maar ze hebben veel vocht verloren’’, ‘De boeren kwalificeren het sociaal plan zoals dat wel is geaccepteerd door de CNV en de Unie als een ‘goed bod’ en ‘Ook ‘een groep verontruste Drentse boeren’ liet gisteren weten dat er ‘voor ons geen reden is om de confrontatie aan te gaan’’. Deze koele reactie is bij de werknemers en de stakers ook terug te vinden, doordat het *DvhN* op 3 oktober 2005 meldt dat ‘ondanks de storm die over haar

hoofd trekt, Dijkman haar montere en opgeruimde zelf blijft' en de krant op 27 september 2005 het citaat 'hoe ik het vind dat de aardappels verrotten op het land? Nou, ze verrotten niet, maar ze dalen wel in waarde. Dat is heel vervelend voor de boeren' meeneemt. Ook het citaat 'de sfeer bij de ledenvergadering van FNV Bondgenoten in Parkzicht is opgelucht, en zelfs een beetje uitgelaten' is wat dit betreft typerend. Ten slotte bestaat er ook het beeld dat de top van Avebe ondanks alles vaak koeltjes blijft: 'In de praktijk krijgen hooguit een man of 50 ontslag, en mogelijk nog minder. Geen groot probleem, op een afslankingsoperatie van ruim driehonderd banen, vinden criticasters'(3 oktober 2005).

De actoren komen echter niet alleen sober en koeltjes over, maar ook vaak *begripvol* en *betrokken*. De betrokkenheid en het begrip van de koele Oost-Groningers blijkt in respectievelijk 68 procent en 57 procent van de artikelen en 9.1 en 7.2 procent van de tekst naar voren te komen. Het betrokkene van de verschillende partijen komt onder alle actoren voor. Dit is begrijpelijk, want de zaak van Avebe en de toekomst van de betrokken partijen gaat alle actoren aan het hart. Zo is de betrokkenheid aanwezig bij de stakers, de vakbond en de werknemers van Avebe ('Anja is heel beschermend ten opzichte van de mensen om haar heen', zegt Kuiper. 'Ze waakt als een Moeder Gans over haar leden. Haar betrokkenheid gaat veel verder dan de pure vakbondsvertegenwoordiging. Als een lid iets overkomt dat zij als onrecht ervaart, trekt ze zich dat heel erg persoonlijk aan'(3 oktober 2005), 'FNV Bondgenoten heeft daar echter grote vraagtekens bij. Dijkman wijst erop dat Avebe dezer dagen 148 werknemers ontslag aanzegt, en eind dit jaar nog eens 118 man' (8 september 2005) en 'Landelijk voorzitter Henk van der Kolk van FNV Bondgenoten kwam daar persoonlijk langs om de stakers een hart onder de riem steken'(22 september 2005)) en bij en voor de boerenorganisaties en hun achterban ('Zo hebben gedeputeerde staten van de provincie Groningen het concern ontheffing verleend om de komende drie zondagen aardappelen aan te voeren bij de fabriek in Ter Apelkanaal' (29 september 2005) en 'De voorzitter van de afdeling akkerbouw, Aike Maarsingh, stelt dat 'de twee partijen zo snel mogelijk in een hok samen moeten gaan zitten en er pas uit mogen komen als er een oplossing is' (24 september 2005)). Het begrip dat in de berichtgeving naar voren komt is voornamelijk begrip dat de verschillende actoren voor elkaar hebben of het begrip dat de actoren van andere actoren krijgen. Zo schijnt de top van Avebe in de berichtgeving in één keer begrip te hebben voor de eisen van de FNV ('Tot dinsdag viel daar niet over te praten, maar nu komt de concerntop de FNV toch tegemoet. Sterker: boventallige werknemers krijgen plots vijftien maanden om met doorbetaling van loon naar werk te zoeken terwijl de bond om twaalf maanden had gevraagd' (6 oktober 2005)) en hebben andere actoren soms evenzo begrip voor Avebe ('Op zich bestaan er weinig inhoudelijke meningsverschillen over de vraag waar het heen moet met het bedrijf. Iedereen beseft dat het in Nederland en Europa kleiner moet en dat Avebe moet internationaliseren om te overleven'(24 september 2005)). De stakers en werknemers blijken in de berichtgeving soms begripvol te zijn naar de andere actoren ('Ik begrijp op zich wel dat de boeren boos zijn', aldus regiobestuurder Henk Korthof. 'Dat heeft iedereen die zich bedreigd voelt in zijn bestaan. En dan grijp je naar de middelen die je ter beschikking staan om uiting te geven aan je boosheid. Werknemers kunnen alleen staken, boeren hebben tractoren en een berg aardappelen'' (22- september 2005)) en krijgen ook wel eens begrip van de andere actoren ('Ook 'een groep verontruste Drentse boeren' liet gisteren weten dat er 'voor ons geen reden is om de confrontatie aan te gaan'' (24 september 2005)). Ten slotte is aan deze voorgaande citaten te zien dat boeren soms ook begrip krijgen of juist begrip hebben voor het standpunt van andere actoren.

In 51 procent van de artikelen is te lezen dat Groningers sober én *nuchter* zijn. Dit is terug te lezen in 7.2 procent van de tekst (tabel 3.3). Deze nuchterheid houdt nauw verband met de koele en uitgelaten houding, zoals deze al eerder naar voren kwam. Zo eindigt de berichtgeving van de stakingen met een analyse waarin staat dat ‘uiteindelijk het nuchtere verstand gezegevierd heeft’ (6 oktober 2005). De actoren komen ook af en toe afzonderlijk in de berichtgeving naar voren als nuchter. Zo wordt over Anja Dijkman van de FNV gezegd dat zij als woordvoerder van de stakers ‘zich met flair, humor en nuchter pragmatisme een plek heeft weten te verwerven’. De stakers zelf zijn evenzo nuchter, wat blijkt uit bijvoorbeeld de vraag of de stakers blij zijn dat de stakingen voorbij zijn: ‘Ik ben blij dat ik weer gewoon aan het werk kan’, zegt een staker het eerste uur’ (6 oktober 2005). Verder zijn de reactie van de vakbond en de stakers op de gevolgen van de staking nuchter: ‘De vakbond haalt de schouders op over deze per persbericht verspreide mededeling’ (21 september 2005). De vakbond reageert ook nuchter op de felle reacties van de boeren: ‘Dat heeft iedereen die zich bedreigd voelt in zijn bestaan’ (22 september 2005) en ‘Met minder fabrieken heb je ook minder aardappelen nodig’ (27 september 2005). De gelatenheid en nuchterheid is overigens opvallend vaker terug te vinden in de beelden die van de werkgevers en vakbonden te vinden zijn, dan in de reactie van de boeren. Dit komt wellicht doordat er voor de boeren weinig te relativiseren viel, omdat zij zich direct en op korte termijn slachtoffer voelden door de stakingen van de werknemers van Avebe.

Figuur 3.3: Stakers stemmen massaal in met voorstel FNV (Bron: Harry Tielman, 2005).

De sociale attitudes en houding van de bij de staking betrokken actoren spelen ook een rol bij de representatie van Oost-Groningen in het *DvhN* door de *foto's* die bij een aantal artikelen zijn afgedrukt. Op een foto van 24 september 2005 is bijvoorbeeld op een plein te zien dat er de vele stakers in een oranje FNV-hesje bij een podium staan. Er is duidelijk te zien dat de werknemers aan het staken zijn én dus voor zichzelf en de eigen principes opkomen (figuur 3.2). Bij een staking is het verder zo dat twee partijen het niet met elkaar eens zijn en daardoor ook met de vinger naar elkaar wijzen. Dat blijkt ook uit de foto van 28 september 2005 die bij de rechtbank is gemaakt. Daar

staan de werknemers van Avebe met stakingsvestjes afgedrukt. Verder is het opvallend dat alle stakers met hun handen op de rug zijn afgebeeld op beide foto's, hetgeen een koele, nuchtere en open blik op de zaak typeert. Dit idee wordt versterkt doordat te zien is dat de politie op afstand blijft en niet ingrijpt. Op de foto die op 6 oktober 2005 in de krant staat afgedrukt blijkt echter dat de stakers wel vastberaden, direct en ongenueanceerd zijn (figuur 3.3). Op deze foto is te zien dat de stakers volmondig hun instemming geven aan het akkoord dat door de vakbond gesloten is. De houding van de boeren ziet er op de foto's juist veel grimmiger uit. Op de foto van 23 september 2005 is een grote tractor te zien waar een grote groep boeren, met de rug naar de fotograaf toe en dicht bij elkaar staand met het hoofd naar beneden, voor loopt (figuur 3.1). Te zien is dat de boeren naar de Avebe-fabriek lopen. Deze foto geeft het beeld van voor zichzelf opkomende, gedreven en vastberaden actoren. De foto's laten dus een strijdbare Oost-Groningse bevolking zien en legt de grote meningsverschillen bloot die er tussen de boeren, werkgevers en werknemers bestaan. Vooral de houding van de boeren komt daarbij grimmig over.

Kortom, de sociale attitudes en relaties van de bij de staking betrokken actoren dragen voor een groot deel bij aan de representatie van Oost-Groningen in de berichtgeving van stakingen. Dat gebeurt zowel door middel van de berichten als door middel van de foto's. De Oost-Groningers komen daarbij vooral over als principieel, zakelijk en rationeel. De lastige driehoeksverhouding tussen boeren, werknemers en werkgevers, die ook historisch gezien altijd voor de nodige spanning heeft gezorgd, ligt hieraan ten grondslag en komt in de berichtgeving pijnlijk naar boven. De partijen wonen dan wel in hetzelfde gebied en lijken vaak in het zelfde schuitje te zitten, maar blijken toch nog steeds botsende belangen te hebben. Opvallend is wel dat de actoren die het meest principieel, zakelijk en rationeel zijn, de boeren zijn. Oorzaak hiervan lijkt te liggen in het feit dat de boeren naar eigen zeggen op korte termijn en zonder ingrijpen persoonlijk veel schade hebben van de stakingen. De *principiële* houding bij de verschillende actoren zit met name in de gedrevenheid, het lef, en de emotie waarvoor Oost-Groningers voor zich zelf opkomen. Het principieel zorgt daarbij soms voor de nodige verontwaardiging en vijandigheid, die deels voortkomt uit een vorm conservatisme. *Zakelijk* gezien zijn de actoren voornamelijk vol zelfvertrouwen en doen ze vastberaden zaken met elkaar. De open en ruime blik die ook Oost-Groningers nodig hebben komt voornamelijk in de loop van het conflict naar voren in de berichtgeving. Oost-Groningers laten zich het liefst zo laat mogelijk uit het veld slaan. Opvallend is dat er af en toe een gebrek aan zelfvertrouwen heerst, maar dat heeft niet in het geloof in het eigen standpunt te maken, maar met de zorgelijke sociaal-economische omstandigheden in Oost-Groningen. *Rationaliteit* is ook een attitude waarmee de inwoners van Oost-Groningen naar voren komen in de berichtgeving. Groningers zijn daarbij rationeel gezien direct en ongenueanceerd en wijzen graag naar tegenstanders bij het bepalen van een standpunt. Ten slotte blijken Oost-Groningers, in een tijd van spanning, nog wel enig begrip voor elkaars (soms penibele) situatie te kunnen opbrengen. De *sobere*, nuchtere en koele manier waarop de Oost-Groningers daarbij opereren lijkt daaraan ten grondslag te liggen.

Conclusie

Aan de hand van de gemaakte analyses van de artikelen uit het *Dagblad van het Noorden (DvhN)* kan ten slotte de onderzoeksvraag beantwoord worden, die in de inleiding naar voren werd gebracht: *Wat betekenen de historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes van de actoren voor de representatie van Oost-Groningen?*

De analyse van de berichtgeving heeft aangetoond dat de drie door Simon (2004) beschreven fundamentele eigenschappen van regionale identiteit, de historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes van de bij de staking aanwezige actoren, alle drie hun bijdrage leveren aan de representatie in het *DvhN*. Dat gebeurt zowel door middel van berichten als, zij het in mindere mate, door middel van foto's. De betekenis verschilt echter per fundamentele eigenschap.

Sociale relaties en attitudes

De sociale relaties en attitudes hebben de grootste betekenis voor de representatie van Oost-Groningen. Daarmee kan gesteld worden dat het sociaal gedrag van de inwoners de grootste invloed heeft op manier waarop het gebied in de berichtgeving gerepresenteerd wordt. Bij de wijze waarop de regio op deze manier een identiteit krijgt, wegen de houding en onderlinge relaties van de bewoners van het gebied het zwaarst. De *sociaal-economische verschillen* tussen de boeren, de werknemers en werkgevers, zoals deze al van lang in het gebied aanwezig zijn (Westerman, 1999), bepalen daarbij de houding en verhouding die de actoren met elkaar hebben. Deze verschillen hebben daardoor grote invloed op de representatie tijdens de stakingen. Het is daarbij opvallend dat de driehoeksrelatie tussen boeren, werkgevers en werknemers er in de berichtgeving anders uitziet dan hoe deze relatie er van oudsher uitzag. Waar het vroeger de werknemers waren die in de onderlinge relaties een zwakke positie hadden (Hoekman, 1985), komen in de berichtgeving van stakingen juist de boeren naar voren als de partij die het op sociaal-economisch gebied het zwaarst te verduren heeft. De berichtgeving in het *DvhN* maakt op deze manier duidelijk dat de onderlinge relaties en de driehoeksverhouding tussen boeren, werkgevers en werknemers in de loop der jaren veranderd zijn. Oost-Groningen wordt daardoor gerepresenteerd als een kwetsbaar gebied waarin *alle* actoren kwetsbaar zijn en niet meer zoals vroeger alleen de arbeiders.

Oost-Groningen wordt in de berichtgeving verder gerepresenteerd als een gebied met bewoners die allemaal *voor zichzelf opkomen, zich niet snel uit het veld laten staan en veel vertrouwen in zichzelf* hebben. De stereotype Groninger, zoals Sleebe (2001) deze beschrijft, bestaat daarbij echter niet. Gezien de onderlinge verschillen die er tussen de actoren bestaan en de uiteenlopende omstandigheden waarin de inwoners zich bevinden, zijn de houding en het gedrag van de actoren in de berichtgeving niet uniform. Zo komen de boeren vastberadener, emotioneler, principiëler, conservatiever en vijandiger over dan de andere actoren en komen de werknemers van Avebe juist opener, genuanceerder en met meer zelfreflectie over dan de andere actoren. De houding en het gedrag van de werkgevers liggen hier ergens tussenin. Deze constatering is opvallend, omdat de boeren van oudsher bekend stonden als liberaal, innovatief, progressief en vooruitstrevend en de arbeiders daarentegen te boek stonden als principieel, conservatief en bang voor veranderingen (Hoekman, 1985). De veranderende sociaal-economische situatie voor de boeren en de arbeiders en de gevolgen die deze heeft gehad voor het sociaal gedrag en de onderlinge relaties zijn dus terug te

vinden in de representatie van Oost-Groningen en wijkt daarmee af van het beeld dat er van oudsher over de verschillende actoren bestaat.

Samenhangend met de zwakke sociaal-economische situatie van de regio komt in de berichtgeving ook het beeld naar voren van een bevolking met *gebrek aan vertrouwen in de sociaal-economische toekomst* van het gebied. In de krant ontstaat daardoor, daar waar het gaat om de toekomst van het gebied, een beeld van een regio waarin grote onzekerheid en twijfel heerst over de sociaal-economische situatie. Dit staat in schril contrast met het blakende zelfvertrouwen waarmee de Oost-Groningers tijdens de stakingen de discussie voeren met hun tegenstanders. Wellicht dat de ware aard van de bevolking tijdens stakingen naar boven komt en deze toch wat minder bescheiden is dan altijd gedacht wordt. Opvallend is ook dat de bevolking in een dergelijke tijd vol spanning *nuchter enig begrip voor elkaars (soms penibele) situatie* weet op te brengen. Deze constatering kent weliswaar de kanttekening dat dit nuchtere gedrag in de berichtgeving ondergesneeuwd wordt door de principiële en voor zichzelf opkomende houding van de actoren, maar is wél duidelijk aanwezig. De sobere en koele manier waarop de Oost-Groningers daarbij opereren én het besef dat ze allemaal in het zelfde sociaal-economisch zwakke schuitje zitten, lijken daaraan ten grondslag te liggen. De in de loop der jaren veranderde sociaal-economische situatie zorgt blijkbaar niet alleen voor onderlinge spanningen in de driehoeksrelatie tussen boeren, werkgevers en werknemers, maar brengt de actoren ook nader tot elkaar. Op deze manier wordt de regio gerepresenteerd als een regio waarin er steeds meer (sociaal-economische) homogeniteit en gelijkheid blijkt te bestaan.

Historische elementen

De historische elementen zijn ook van betekenis voor de representatie. De geschiedenis van het gebied is daarmee, zoals Paasi (2003) én Simon (2004) stellen, één van de fundamenteën van de regionale identiteit, zoals deze in de berichtgeving van stakingen in het *DvhN* wordt geconstrueerd.

Opvallend is dat de representatie vooral geconstrueerd wordt door *de sociaal-economisch historische elementen*. Gezien het onderwerp van de berichtgeving, de stakingen, ligt dit wellicht ook wel enigszins voor de hand. Dat doet echter niets af aan het feit dat het gebied gerepresenteerd wordt als een regio waar de industrie en landbouw van groot belang zijn én zijn geweest. Oost-Groningen wordt geconstrueerd als regio waarin de landbouw en industrie nauw met elkaar verbonden zijn. Juist deze door Duijvendak (2000) genoemde verwevenheid en het belang van deze sectoren voor de werkgelegenheid, tonen ook de zwakte van de sociaal-economische structuur van het gebied aan. Werkloosheid, armoede, lage inkomens (voornamelijk van boeren!) en de arbeidsomstandigheden maken dan ook deel uit van de regionale identiteit, zoals deze tijdens de staking in de berichtgeving van het *DvhN* geconstrueerd wordt. Door de aanwezigheid van deze sociaal-economische historische elementen, kan gesteld worden dat er in de berichtgeving voornamelijk een pessimistisch (sociaal-economisch) beeld van de regio wordt geschetst. Opvallend is dat het niet alleen de arbeiders zijn die dit zo ervaren (zoals dat vroeger het geval was), maar ook de boeren en werkgevers. Deze op zichzelf negatieve representatie kent echter een kleine nuance. De ondermeer door Meurs (2006) genoemde *vooruitgang van en vertrouwen in een gunstige sociaal-economische toekomst* voor het gebied komen namelijk, zij het summier, ook in beeld en maken deel uit van de representatie.

De cultureel-historische elementen van Oost-Groningen zijn evenzo van betekenis voor de representatie. Het gaat daarbij om de *maatschappelijke en sociale dimensie van de cultureel-*

historische geschiedenis. De cultureel-historische tegenstellingen die er altijd tussen de boeren, werknemers en werkgevers bestaan heeft, spelen bij die representatie een grote rol. Deze tegenstellingen komen naar voren door de stakingen die in de berichtgeving centraal staan en door het feit dat tijdens stakingen tegenstellingen uitvergroot worden. De houding van de Oost-Groningers en de manier waarop deze met elkaar omgaan, zoals zojuist beschreven, houden nauw verband met deze tegenstellingen (Sleebe, 2001). In de berichtgeving wordt duidelijk dat de tegenstellingen van oudsher groot zijn, maar dat deze in de loop der jaren wel opvallend verkleind en veranderd zijn. De vroegere macht van de boeren bijvoorbeeld is enorm geslonken en in de berichtgeving wordt het beeld geschetst dat de machtsfactor van de arbeiders fors groter geworden is. De boeren komen in de berichtgeving immers vaak als slachtoffer van de stakingen in beeld. De historische onderdrukking van arbeiders door boeren en fabrikanten en de aanwezigheid van historische personen maken daarnaast nog deel uit van de representatie, maar dat beeld komt voornamelijk naar voren door verwijzingen naar het verleden. Het is vooral de huidige complexe situatie van de veranderde driehoeksverhouding tussen boeren, werkgevers en werknemers die naar voren komt en daardoor speelt de onderdrukking van de arbeider een kleinere rol in de berichten.

Ruimtelijke kenmerken

Ruimtelijke kenmerken dragen ook bij aan de identiteit, zoals deze in de berichtgeving van stakingen in het *DvhN* geconstrueerd wordt. Opvallend genoeg maken de ligging van de regio en de landschappelijke kenmerken van de regio op geen enkele manier deel uit van die representatie. Dit is opvallend te noemen, omdat het lege, vlakke en rechte landschap vaak symbool staat voor de historie en sociaal-economische situatie van het gebied (Van Meurs, 2006). De aanwezigheid van het landschap in de berichtgeving had een grote symbolische rol kunnen spelen bij de berichtgeving over de sociaal-economische malaise waar het gebied zich in 2005 in bevond. Dat is echter niet gebeurd om de hoogstwaarschijnlijke reden dat de ruimte in de berichtgeving voornamelijk gebruikt is om op een directe manier de sociale relaties en de sociaal-economische situatie die daar aan ten grondslag ligt onder de aandacht te brengen.

De identiteit van het gebied in de berichtgeving hangt sterk samen met de gebiedsindeling van Oost-Groningen. De regio wordt in de berichtgeving voornamelijk gerepresenteerd door de karakteristieke Veenkoloniën. Gezien de aandacht die in de berichtgeving uitgaat naar de aardappelmeelindustrie en de ligging van deze industrie, voornamelijk in de Veenkoloniën, is dat ook niet zo opmerkelijk. Alle aandacht die uit gaat naar de andere delen van de regio, is ook gericht op de aardappelmeelindustrie. Omdat deze industrie zo'n grote rol speelt in de berichtgeving, wordt Oost-Groningen ondanks de grote landschappelijke verscheidenheid (Schroor en Meiring, 2007) geconstrueerd als een afgebakende regio en streek met veel aardappelteelt en grote aardappelmeelindustrie. In werkelijkheid is dit geconstrueerde beeld vooral het beeld van de Veenkoloniën. De afbakening en afgeschilderde eenheid van het gebied komen dus niet zo zeer *direct* tot stand door de ruimtelijke kenmerken, maar wel *indirect*. Doordat de ruimtelijke kenmerken van de regio gunstig zijn voor de teelt van aardappelen, worden de sociaal-economische omstandigheden van het gebied als geheel beïnvloed door de akkerbouw en de daarmee verwante industrieën (Duijvendak, 2000). Daardoor ontstaat er een beeld van een uniforme agrarische regio in plaats van een beeld van een heterogene regio met (landschappelijke) diversiteit én zijn het op deze manier voornamelijk de ruimtelijke kenmerken van de Veenkoloniën die het gebied in de berichtgeving representeren.

Tot slot

De door Simon (2004) geformuleerde fundamentele eigenschappen *historische elementen, ruimtelijke kenmerken en sociale relaties en attitudes van de bij de staking aanwezige actoren* zijn allemaal van betekenis voor de representatie en regionale identiteit van Oost-Groningen, zoals deze in de berichtgeving van stakingen in het *DvhN* geconstrueerd worden en hierboven beschreven is. De absolute en relatieve betekenis verschilt per fundamentele eigenschap. Er loopt daarbij een rode draad door deze eigenschappen. De sociaal-economische omstandigheden en veranderingen van het gebied en de gevolgen die deze hebben voor de veranderende onderlinge sociale relaties zijn namelijk in de historie, ruimte en houding van actoren van het gebied terug te vinden. Dit houdt natuurlijk verband met het onderwerp van de berichtgeving, de stakingen. Feit blijft echter dat de historische sociaal-economische omstandigheden én veranderingen een duidelijke stempel drukken op de identiteit van Oost-Groningen. Dit betekent dat het historisch beeld van een regio in belangrijke mate doorwerkt op de identiteit die nu van een regio geconstrueerd of gereconstrueerd wordt. De geschiedenis én de attitudes en de ruimtelijke kenmerken van het gebied zijn namelijk allen van grote invloed op en worden ook beïnvloed door de sociaal-economische omstandigheden die een regio nu kent én in de geschiedenis gekend heeft.

Het historisch beeld van een regio is echter niet allesbepalend voor de identiteit van een gebied. Dat blijkt wel uit het volgende. Het is namelijk opvallend dat de marginale sociaal-economische positie van de boeren (die van oudsher niet of nauwelijks in het gebied aanwezig was) een grote bijdrage levert aan de regionale identiteit van Oost-Groningen in het *DvhN*. De zorgelijke toekomst van de boeren en hun lage inkomen en zwakke sociaal-economische positie komen uitgebreid aan de orde in de berichtgeving. Waar de regio in de media meestal geassocieerd wordt met een (historisch) zwakke sociaal-economische positie van arbeiders en grote tegenstellingen tussen de ‘rijke herenboeren en werkgevers’ en ‘arme werknemers’, blijkt de berichtgeving van stakingen in 2005 juist bij te dragen aan een totaal andere beeldvorming van de regio. In de berichtgeving wordt immers een regionale identiteit geproduceerd van een regio waarin ook de boeren moeten strijden voor het behoud van hun inkomen. Wat dat betreft lijken de rollen in de beeldvorming van het gebied te zijn omgedraaid en is een identiteit aan veranderingen onderhevig.

In de berichtgeving van stakingen heeft Oost-Groningen dus een andere identiteit dan dat deze meestal door de media geproduceerd wordt. Media spelen bij die productie en reproductie van een regionale identiteit een grote rol, maar duidelijk is wel dat een ge(re)produceerde identiteit per medium kan verschillen. Het *DvhN* lijkt in de berichtgeving het clichébeeld van rijke en machtige Oost-Groningse herenboeren te hebben ingewisseld voor het beeld van arme en machteloze boeren. De media blijken daarmee niet alleen identiteiten te kunnen kopiëren, maar identiteiten ook te kunnen veranderen. Hiermee heeft dit onderzoek niet alleen de regionale identiteit van Oost-Groningen blootgelegd, maar ook de machtige rol van de media bij de (om)vorming van deze regionale identiteit.

Bronnen

Literatuur

- Avraham, E. (2000), *Cities and their news media images*. In: *Cities*, Volume 17, Issue 5, October 2000, Pages 363-370.
- Boscher, D. (2000), 'Het Noorden één Noorden? Besturen en moderniseren in een moeilijke regio.' In *Historisch Jaarboek Groningen 2000*. Assen, Van Gorcum.
- Bosatlas, de Grote (2007), drieënvijftigste editie. Groningen: Wolters-Noordhoff Atlasproducties.
- Boertjens, J. (1991), 'Het Oldambt, beperkingen en kansen.' In *Het Oldambt, deel 2, nieuwe visies op geschiedenis en actuele problemen*. Groningen: Nederlands Agronomisch Instituut.
- Bügel, P., Weij, van der, G. (1989), *De Avebe: een Veenkoloniale industrie*. Groningen: Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Groningen.
- Cresswell, T. (2005), *Place: a short introduction*. Malden: Blackwell.
- Dijk, van, T., Boekholt, B. (1985), *Uut stro zet: honderd jaar strokarton in de Groninger Veenkoloniën*, Veendam: Veenkoloniaal Museum.
- Doorn, G. (2007), *Een regionale krant in stakingstijd, een afstudeeronderzoek naar de invloed van de veranderende journalistieke cultuur op de berichtgeving van staking in Oost-Groningen in het Dag- en Nieuwsblad van het Noorden*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Duijvendak, M. (2000), De provincie Groningen in de twintigste eeuw: een inleiding. In *Historisch Jaarboek Groningen 2000*. Assen, Van Gorcum.
- Hartman, T, Kornack, F.C. (1994), *Gids voor cultuur en landschap*. Bedum: Uitgeverij Profiel.
- Hartman, T, Kornack, F.C. (2004), *Gids voor cultuur en landschap*. Bedum: Uitgeverij Profiel.
- Hoekman, P. (1985), *Socialisme en arbeidersbeweging in het Oldambt 1881-1894*. Groningen: Uitgeverij de Arbeider.
- Hoekman, P., Houkes, J. (1993) 'Het communisme komt: de opkomst van de CPN in Oost-Groningen.' In *Tussen Moskou en Finsterwolde: over de geschiedenis van het communisme in Oost-Groningen*. Gerrit Voerman et al; red. Scheemda: Uitgeverij Meinders.
- Holloway, L, Hubbart, P. (2001), *people and place, the extraordinary geographies of everyday life* Harlow: Prentice Hall.
- Van Hoorn, W. (1968), *Coöperatieve strokartonfabriek Reiderland: de liquidatie en enige kanttekeningen*. Winschoten: Reiderland.
- Kaiser, M. (1979), *Ontwikkelingen in de aardappelmeelindustrie: projectgroep Regionale Onderontwikkeling, sectie aardappelmeel, 1978-1979*. Groningen: Sociologisch instituut.
- Kampman, J. (1998), Heksen in Westerwolde: terug naar de bron. In *Historisch Jaarboek Groningen 1998*. Assen: Van Gorcum.
- Koning, de, M. (2005), *De Winschoter: een roerige krantengeschiedenis*. Heemstede: De Berk
- Massey, D. (1995), *A place in the world? : [places](#), [cultures](#) and [globalization](#)*. Oxford: Oxford University Press.

- Mercile, J. (2003), Media effects on image: The case of Tibet. In *Annals of Tourism Research*, Volume 32, Issue 4, October 2005, Pages 1039-1055.
- Meurs, van, M.H (2006), *Een beeld van een provincie*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Paasi, A. (2002). Place and region: regional worlds and regional words. In: *Progress in Human Geography*. Vol. 26 (2002), afl. 6, pag. 802-811 (10).
- Paasi, A. (2003). Region and place: regional identity in question. In: *Progress in Human Geography*. vol. 27 (2003), afl. 4, pag. 475-485 (11).
- Schoor, M., Meijering, J.J. (2007), *Golden raand, landschappen van Groningen*. Assen: In Boekvorm.
- Siepe, L., Voerman, G. (2005), *Fré Meis: handelsreiziger in revoluties*, Zutphen: Walburg pers.
- Simon, C. (2001), *Ruimte voor identiteit. De productie en reproductie van streekidentiteiten in Nederland*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Sleebe, V.C. (2001), Groningse stereotypen. In *Historisch Jaarboek Groningen 2001*. Assen: Van Gorcum.
- Tammeling, B (1988), *De krant bekeken: de geschiedenis van de dagbladen van Groningen en Drenthe*. Groningen, Hazewinkel Pers.
- Voerman, G. (1993), 'De tweede jeugd van het communisme in Groningen.' In *Tussen Moskou en Finsterwolde: over de geschiedenis van het communisme in Oost-Groningen*. Hoekman, P. et al; red. Scheemda: Uitgeverij Meinders.
- Westerman, Frank. *De Graanrepubliek*. Amsterdam: Atlas, 1999.
- Waalkens, J., Pellenbarg, P.H., Meester, W.J. (1996), *Groningen: beeld in omgeving*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Internet

- Nederlandse Omroep Stichting (2006), <http://www.nos.nl>, laatst bezocht op 3 oktober 2007.
- Arbeidsmarkt Groningen (2007), <http://www.arbeidsmarktgroningen.nl>, laatst bezocht op 1 oktober 2007.
- Provincie Groningen (2007), <http://www.provinciegroningen.nl>, laatst bezocht op 20 september 2007.
- Beurs.nl (2005), <http://www.beurs.nl/nieuws/artikel.php?id=59115>, laatst bezocht op 13 juni 2007.

Documentaire

- Rijksuniversiteit Groningen, *Lenins Erf: een Hollands plattelandsdrama*, VPRO, 1998.

Krantenartikelen

- *FNV beraadt zich op acties bij Avebe*, Dagblad van het Noorden 8 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *FNV: Staking bij Avebe als beter sociaal plan uitblijft*, Dagblad van het Noorden 16 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Staking bij Avebe in Foxhol*, Dagblad van het Noorden 19 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.

- *Avebe-stakers onder druk gezet*, Dagblad van het Noorden 20 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *FNV-leden staken voor beter sociaal plan bij zetmeelconcern*, Dagblad van het Noorden 20 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe-boeren iets geruster na gesprek met stakers*, Dagblad van het Noorden 20 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boeren zien af van actie tegen staking*, Dagblad van het Noorden 21 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boze Avebe-boeren dumpen aardappels bij FNV*, Dagblad van het Noorden 22 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe-leden halen op de trekker verhaal bij vakbond*, Dagblad van het Noorden 22 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe*, Dagblad van het Noorden 23 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boze boerenmeute Avebe schrikt bond af*, Dagblad van het Noorden 23 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *CNV: Reorganisatie bij Avebe kan vrijwel zonder ontslagen*, Dagblad van het Noorden 23 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *De arbeider strijdt weer tegen de boer*, Dagblad van het Noorden 24 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boerenvakbond ziet enige beweging*, Dagblad van het Noorden 24 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe wil verbod op staking*, Dagblad van het Noorden 26 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boeren en stakers tegenover elkaar in aardappelloorlog*, Dagblad van het Noorden 27 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Staking bij Avebe gaat door*, Dagblad van het Noorden 28 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Rechtbank is te klein voor stakers*, Dagblad van het Noorden 28 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Vonnis schept probleem én kans zetmeelconcern*, Dagblad van het Noorden 28 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe kijkt of productie weer van start kan*, Dagblad van het Noorden 29 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Oproep PvdA-trio: Begraaf strijdbijl*, Dagblad van het Noorden 29 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Harde confrontatie Avebe met COR*, Dagblad van het Noorden 30 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Ook OR ruziet met Avebe*, Dagblad van het Noorden 30 september 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *FNV en Avebe gaan praten*, Dagblad van het Noorden 1 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe-conflict met verstand en overleg beëindigen*, Dagblad van het Noorden 1 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Avebe-bestuur beraadt zich over toekomst*, Dagblad van het Noorden 3 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.

- *Montere Moeder Gans in een mannenbolwerk*, Dagblad van het Noorden 3 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Overleg levert niets op*, Dagblad van het Noorden 3 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *LTO eist snel eind aan staking Avebe*, Dagblad van het Noorden 4 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *De acties van FNV Bondgenoten tegen Avebe zijn moeilijk te begrijpen*, Dagblad van het Noorden 4 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *LTO eist doorbraak in Avebe-crisis*, Dagblad van het Noorden 4 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boeren breken staking Avebe*, Dagblad van het Noorden 5 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Dure principes*, Dagblad van het Noorden 6 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Handen de lucht in voor akkoord bij Avebe*, Dagblad van het Noorden 6 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Winnaar is er niet, maar als partijen rijen niet sluiten levert staking Avebe alleen verliezers op*, Dagblad van het Noorden 6 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Stakers zelf ook blij met einde acties*, Dagblad van het Noorden 6 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.
- *Boeren slaan opgelucht aan het rooien*, Dagblad van het Noorden 6 oktober 2005. Groningen: Hazewinkel Pers.